

AAN DE SLAG IN JE KLAS MET TAAALGERICHT ONDERWIJS

INLEIDING

In je dagelijkse klaspraktijk merk je wellicht dat er een nieuwe lichterling leerlingen voor je zit: generatie Z. Zij verschillen op een aantal punten van de vorige generaties in onze klassen: ze zijn sterk gericht op beeldcultuur en snelle communicatie, op ondernemen en samenwerken ... Ze leven in een diverse wereld met veel verschillende contexten en subculturen.

Deze kenmerken maken dat ze minder (schoolse) woordenschat lijken te hebben en dat ze bijvoorbeeld aankijken tegen het lezen en schrijven van langere teksten. Hun aandachtsboog lijkt soms beperkt en ze vinden het moeilijk om eerder passief de lessen te volgen.

Concreet betekent dit dat we leerlingen moeten ondersteunen bij het aanleren van woorden, bij het lezen van langere teksten en bij het formuleren. Samenwerkend leren, interactieve en coöperatieve werkvormen en veel afwisseling voorkomen dat ze wegzakken in hun stoel en er de brui aan geven. Het is belangrijk dat leerlingen zelf hun context in je klas binnen kunnen brengen aangezien het moeilijk is als leraar om in te schatten wat elke leerling echt boeit en hoe zijn of haar leefwereld er concreet uitziet.

Taalgericht (vak)onderwijs helpt je om een krachtige taalleeromgeving voor generatie Z te creëren. De (vak)inhoud staat uiteraard voorop, maar het denken, spreken, lezen ... gebeurt met taal.

Deze bundel geeft je inspiratie om via taalgericht (vak)onderwijs de generatie Z-leerlingen te ondersteunen bij het verwerven van begrippen, bij het formuleren, bij het lezen en bij het actief met leerinhouden aan de slag gaan. Dit alles met het oog op diepgaand en levenslang leren.

Drie pijlers¹ helpen je om meer inzicht te krijgen in hoe je taalgericht kunt lesgeven. Je zal ze nog vaak tegenkomen in deze bundel.

C Contextrijk taalaanbod

I Interactie- en reactiekansen

T Taalsteun: ondersteuning en feedback

GEBRUIK

Deze bundel is

- een inspiratiebundel: Je hebt als leraar een arsenaal aan didactiek waarmee je dagelijks aan de slag gaat. Soms is er slechts een kleine aanpassing nodig om wat je al jaren doet te verrijken. Op die manier inspireert deze bundel je om antwoorden te zoeken. Hij versterkt je ook omdat je zal merken dat je een aantal tips (vaak al onbewust) toepast.
- een instrument om het didactische kapitaal van je school te verzamelen: Deze bundel is een uitnodiging om je eigen ervaringen te delen. Elke leraar is namelijk een professional en heeft eigen manieren verworven om leerstof over te brengen. Zelden worden die competenties van leraren binnen een school zichtbaar gemaakt. Ben je als leraar echt tevreden over een bepaalde werkvorm, zie je dat die aanslaat bij de leerlingen en ervaar je het effect op hun leren? Dan is het waardevol om die aanpak met collega's te delen.

Bij het gebruik van de afzonderlijke fiches is het belangrijk de werkvorm telkens te koppelen aan een talige nood van je leerlingen. Daarin schuilt namelijk vooral de kracht van de werkvormen. Als je die insteek niet neemt, heb je misschien wel een boeiende werkvorm maar verlies je de meerwaarde van de oplossingsgerichte aanpak.

Er is bewust gekozen om de info op de fiches zo beperkt mogelijk te houden. In eerste instantie om ze overzichtelijk en laagdrempelig te houden. In tweede instantie om je toe te laten om je gedachten en creativiteit bij een werkvorm de vrije loop te laten. De fiches zijn onderverdeeld in 6 delen:

1. Voorbereiden: aandachtspunten bij voorbereiding van de les of activiteit
2. Woorden: tips voor omgaan met moeilijke woorden en kernbegrippen
3. Formulieren: tips om leerlingen te leren formulieren (mondeling en schriftelijk)
4. Lezen: tips om leerlingen te ondersteunen bij het lezen van teksten
5. Actief leren: tips om leerlingen actief te betrekken bij de les of activiteit
6. Digitaal leren: tips om digitale tools in te zetten bij taalgericht (vak)onderwijs

De fiches zijn zo opgesteld dat je er zelf of met je team mee aan de slag kunt. Je kunt ook een afspraak maken met een pedagogische begeleider, taalbegeleider of vakbegeleider om ermee te werken.

Meer informatie vind je op de themapagina 'taalgericht vakonderwijs': <https://pro.katholiekonderwijs.vlaanderen/#!/taalgericht-vakonderwijs>

LEGENDE

Moeilijkheidsgraad van de aanpassing voor de leraar

 TALIGE STRUIKELBLOKKEN VOORZIEN
Mind the gap ...

Beschrijving
Korte beschrijving van de didactische ingreep, van de techniek of werkvorm

Voorbeeld
Uitgewerkt voorbeeld voor een vak of een leerinhoud

Extra ondersteuning
Tips om te verfijnen of te verrijken

T **T**aalsteun: ondersteuning en feedback

I **R**actie- en **I**nteractiekansen

C **C**ontextrijk taal-aanbod

BRONNEN

Naast de vele inspirerende voorbeelden die we kregen aangereikt van leraren en pedagogisch begeleiders baseerden we ons vooral op volgende bronnen:

Boeken en artikels:

- Hoogeveen, P. & Winkels, J. (2009). Het didactische werkvormenboek. Variatie en differentiatie in praktijk. (9de druk). Assen: Van Gorcum.
- Haijer, M. & Meestringa, T. (2015). Handboek taalgericht vakonderwijs. (3de herziene druk). Bussum: uitgeverij Coutinho.
- Bogaert, N. & Van den Branden, K. (2011). Handboek taalbeleid secundair onderwijs. Leuven: Acco.
- Duerings, J. & van der Linden, B. e.a. (2011). Op woordenjacht. Creatief en effectief werken aan woordenschatuitbreiding. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Kagan, S., Kopmels, D., de Jaeger, B. (2009). Coöperatief vergaderen voor Professionals. (3de druk). Vlissingen: Bazalt.
- Ebbens, S. & Ettekoven, S. (2013). Samenwerkend leren. Praktijkboek. (3de druk). Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Baselmans, M. Duolezen. JSW. jaargang 99, nummer 5.
- Oude Kamphuis, K. Laat je leerlingen samenwerkend lezen. JSW. jaargang 99, nummer 5.

Websites:

- Centrum voor Taal en Onderwijs. Werkvormen voor een interactieve klaspraktijk. Laatst geraadpleegd op 28 november 2018: http://www.cteno.be/assets/downloads/cteno/werkvormen_interactieveklaspraktijk_bundel.pdf
- Centrum voor Taal en Onderwijs. "Pen en papier". Handleiding WRITING TO LEARN als krachtige leeromgeving voor kennisconstructie. Laatst geraadpleegd op 28 november 2018: http://www.cteno.be/assets/downloads/cteno/nieuwsbrief/20/nieuwsbrief_20_penenpapier_handleiding.pdf
- Trendwolves. Lecture: the power of Gen Z. Laatst geraadpleegd op 3 november 2017: <https://trendwolves.com/blog/lecture-the-power-of-gen-z>
- Steunpunt GOK. GOK-fiches, Interactieve werkvormen per toepassing. Laatst geraadpleegd op 3 november 2017: http://www.steunpuntgok.be/secundair_onderwijs/materiaal/lesmateriaal/bronnenboek/interactieve_werkvormen.aspx
- Smits, A. RALFI, lezen op een betekenisvolle en motiverende manier. Laatst geraadpleegd op 3 november 2017: <http://masterplandyslexie.nl/public/files/documenten/RALFIhandleiding.pdf>

Vormingen en lezingen:

- Goedele Vandommele (2018). Taalontwikkelen lesgeven. Studiedag taalgericht vakonderwijs. Katholiek Onderwijs Vlaanderen
- Petty, G. (2014). Keynote: Better learning in diversity. Seminarie: Beter leren in diversiteit. VKSO Nascholing en Internationalisering.
- Van Dingenen, M. (2016). Moeilijke lezers? Praktische lessuggesties. CNO UA.
- Berben, M. & Hauben, M. (2014-2015). Opleiding Taalbeleidsexpert. CTO KUL.

VOORBEREIDEN

De fiches in dit deel zijn belangrijk bij de voorbereiding van de activiteit of les. De ingrepen vergen niet noodzakelijk veel extra voorbereidingstijd. De bedoeling is vooral om met een talige bril naar lesmateriaal te kijken.

Reflectievragen

- Waarom heb je de werkvorm bij deze activiteit, les of leerinhoud uitgeprobeerd?
- Wat liep eventueel anders dan verwacht? Hoe kun je dit verklaren?
- Welk effect heb je ervaren bij de leerlingen?
- Hoe ga je bijsturen voor de volgende keer? Hoe kun je de werkvorm verfijnen?
- Bespreek eventueel met een collega, ga met co-teaching of collegiale visitatie aan de slag.

Fiche 1: TALIGE DOELEN EN HANDELINGEN UIT HET LEERPLAN NASTREVEN

Zoekertje.

Ik beseft dat werkwoorden in mijn leerplandoelstellingen vaak samenhangen met (talige) doelen en handelingen. Die werkwoorden geven vaak ook aan hoe een leerling zichtbaar kan maken dat hij de inhoud beheerst. Ik ga op zoek in mijn leerplan en bedenk hoe ik de leerlingen kan ondersteunen om die doelen te bereiken.

Informatie in schema's ORDENEN. > Ik bied een (half-ingevuld) schema aan en laat de leerlingen aanvullen.

De leerlingen kunnen de klanten van een winkel op een klantvriendelijke manier ONTHALEN. > Ik bied een spreekschema aan.

Ik bied gedifferentieerde ondersteuning met tussenstappen van een lager en/of hoger niveau.

T

- Leerlingen helpen bij het formuleren.
- Expliciteren van taaldoelen.

I

- Aanzetten tot praten en schrijven over leerinhouden.

C

- Actief kennis construeren.

Fiche 2: BEWUST OMGAAN MET KERNBEGRIPPEN UIT HET LEERPLAN

Wie zoekt die vindt ...

Beschrijving

Ik weet welke begrippen vanuit het leerplan gekend moeten zijn en welke er extra in mijn methode of handboek bijkomen. Ik besteed zeker aandacht aan wat het leerplan vraagt. Ook met andere kernwoorden ga ik bewust om.

Voorbeeld

De kernbegrippen (bv. helling, hoogteverschil, horizon) komen apart op het bord. Via vraaggesprekjes controleer ik of de leerlingen de begrippen hebben begrepen en de termen gepast kunnen gebruiken. Ik voorzie een illustratie en leg verbanden met andere woorden door een webschema op het bord te maken (bv. reliëf => vlakte, plateau, heuvel, berg).

Extra ondersteuning

Ik toon de begrippen op een zichtbare plek gedurende de hele les of activiteit (bv. kaartje, bord, PowerPointpresentatie ...).

T

- Taalaanbod begrijpelijk maken.
- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen

I

- Aanzetten tot praten en schrijven over leerinhouden.

C

Fiche 3: DE EVALUATIEOPDRACHT VOORAF BEDENKEN

Goed begonnen, is half gewonnen ...

Bij de voorbereiding bedenk ik meteen een evaluatieopdracht (en modelantwoord) bij de les. Op die manier weet ik exact waar ik met de leerlingen naartoe wil en wat ik talig van hen verwacht. Dan kan ik hen daar ook gericht bij ondersteunen.

Bij een les over bestuiving hoort de examenvraag: Vergelijk de drie vormen van bestuiving met elkaar. Ik benadruk de verschillen en de gelijkenissen tussen de twee vormen tijdens de les. De leerlingen kunnen deze vraag beantwoorden met behulp van het schrijfkader Een vergelijking maken.

Ik voorzie spreek- en schrijfkaders.

T

- Leerlingen helpen bij het formuleren.
- Leerlingen helpen om hoofd -en bijzaken te onderscheiden.
- Expliciteren van taaldoelen.
- Instructies helder formuleren.

I

C

- Een uitdagende omgeving creëren.

Fiche 4: DOELGERICHT WERKEN

Wat hebben we geleerd vandaag?

Beschrijving

Ik maak de doelen waaraan we gaan werken voor de leerlingen duidelijk. Op die manier weten ze waar we naartoe moeten werken en kunnen we doelgericht aan de slag gaan. We reflecteren op het einde van de les of activiteit of we erin zijn geslaagd de doelen te bereiken.

Voorbeeld

Vóór de les projecteer ik de (talige) doelstelling van de les voor de leerlingen: Je kunt een klant vertellen waarom hij het artikel 'moet' kopen. Je kunt een artikel aanprijzen.

Extra ondersteuning

Ik zoek samen met de leerlingen (individueel of in groep) hoe de doelen kunnen worden bereikt.
Ik splits voor sommige leerlingen op in tussenstappen. Ik laat andere leerlingen tussenstappen overslaan.

T

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Leerlingen helpen om hoofd -en bijzaken te onderscheiden.
- Expliciteren van taaldoelen.

I

- Reflectie bevorderen.

C

- Leerlingen betrekken.

Fiche 5: TALIGE STRUIKELBLOKKEN VOORZIEN

Mind the gap ...

Ik denk vooraf na over de talige struikelblokken in mijn cursus of handboek, duid die aan en bedenk hoe ik de leerlingen ermee kan helpen. Mogelijke talige struikelblokken kunnen zijn: moeilijke woorden, interactie tijdens een groepswerk, verslag maken, lezen van teksten ...

Bij vraagstukken over omtrekberekening voorzie ik een foto van de gegevens in het vraagstuk: bv. plinten, grasperk, terrein ...

Ik maak afspraken met de leerlingen over hoe ze tijdens de les kunnen aangeven wanneer ze iets niet begrijpen.

T

- Taalaanbod begrijpelijk maken.
- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.
- Leerlingen helpen om hoofd -en bijzaken te onderscheiden.

I

C

Fiche 6: ANTICIPEREN OP MOEILIJKE WOORDEN

Bezin(t) eer je begint ...

Beschrijving

Bij het maken van de voorbereiding duid ik de (vaktaal)woorden aan die moeilijk zullen zijn voor de leerlingen. Ik bedenk al hoe ik de woorden uit zal leggen. Tijdens de les of activiteit ga ik dieper in op de woorden die leerlingen ook echt als moeilijk ervaren.

Voorbeeld

In een tekst over vennootschapsvormen duid ik vaktaalwoorden aan zoals dividend, aansprakelijkheid, aandelen en ook woorden zoals daarentegen en bovendien. Ik focus op woorden die nodig zijn om de tekst te begrijpen. Ik controleer tijdens de les of de leerlingen de woorden begrijpen.

Extra ondersteuning

Ik maak afspraken met de leerlingen hoe ze tijdens de les of activiteit kunnen aangeven wanneer ze iets niet begrijpen.

T

- Taalaanbod begrijpelijk maken.
- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.

I

C

- Rekening houden met de beginsituatie van de leerlingen.

Fiche 7: DE (LEEF)WERELD VAN DE LEERLINGEN BINNENBRENGEN

We gaan naar de les en we nemen mee ...

Ik nodig de leerlingen uit om iets mee te brengen dat met de les of activiteit te maken heeft.

- *In de plaats van rond voedingsmiddelen een filmpje te tonen uit Dagelijkse Kost vraag ik de leerlingen zelf hun lievelingsrecept mee te brengen.*
- *Bij een les over la famille tonen de leerlingen foto's van hun familie op hun gsm.*
- *Bij geschiedenis brengen de leerlingen een foto mee die hen aan macht doet denken.*

Ik voorzie zelf materiaal voor leerlingen die niets meebrengen.

T

I

C

- Een betekenisvolle context creëren
- Interesse wekken en woordkennis oproepen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.

Fiche 8: AUTHENTIEK LESMATERIAAL GEBRUIKEN

Blikopener.

Beschrijving

Ik zoek authentiek media- en tekstmateriaal waar ik taalopdrachten uit laat voortvloeien. Het materiaal sluit bij voorkeur aan bij het interessegebied en/of de studierichting van de leerlingen.

Voorbeeld

- *In aanvulling op de cursus over houtsoorten geef ik de leerlingen technische fiches vanuit een doe-het-zelfzaak.*
- *In plaats van met de teksten over theater uit het handboek te werken bezorg ik elke leerling een brochure van het huidige speelseizoen in onze stad.*

Extra ondersteuning

Ik voorzie moeilijker en gemakkelijker (tekst)materiaal over hetzelfde onderwerp.

T

I

C

- Een betekenisvolle context creëren.
- Interesse wekken en woordkennis oproepen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.
- Gevarieerde leermiddelen gebruiken.

Fiche 9: HULPMIDDELEN VOORZIEN

De leerlingen worden gestut ...

Ik geef de leerlingen hulpmiddelen: hulpkaart met woorden, interactieve inoefenmomenten, leestips, schrijf- en/of spreekkaders, vragenlijstjes, tips om begrippen en formuleringen in te oefenen, hulpkaarten met strategieën, stappenplannen ...

Tijdens de les wetenschappen merk ik dat de leerlingen moeite hebben met het verwoorden van handelingen aan de microscoop omdat ze de delen niet kennen. Ik kleef op elke bank een tekening met de naam van de delen van de microscoop. De leerlingen moeten nu wel de juiste term gebruiken en kunnen zich er niet meer met 'dinges' vanaf maken.

Ik stel de hulpmiddelen gewoon ter beschikking in de klas. De leerlingen leren zelf inschatten of ze extra hulpmiddelen nodig hebben.

T

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.
- Leerlingen helpen om hoofd -en bijzaken te onderscheiden.

I

C

Fiche 10: LEVENSECHTE TAKEN GEVEN

Het echte werk ...

Beschrijving

Ik zoek thema's en activiteiten die aansluiten bij de realiteit van de leerlingen: die thema's en activiteiten zijn functioneel in hun leven of in de nabije toekomst. De leerlingen weten waarom ze een taak of opdracht moeten vervullen en streven een levensecht doel na.

Voorbeeld

De leerlingen houden zelf (onder begeleiding) het magazijn van de werkplaats open. Ze houden in een register bij wie wat ontleent is en wat terug gebracht wordt. Zo leren ze taal gebruiken in een levensechte situatie en ervaren ze de zinvolheid.

Extra ondersteuning

Ik zoek samen met de leerlingen (individueel of in groep) hoe het doel bereikt kan worden.

T

I

C

- Een betekenisvolle context creëren
- Interesse wekken en woordkennis oproepen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.
- Leerlingen betrekken.
- Een uitlokkende en uitdagende omgeving creëren.

WOORDEN

Te weten komen *welke woorden voor welke leerlingen een probleem vormen*, helpt je al een heel eind vooruit. Verder is het belangrijk om te weten dat je leerlingen per les of activiteit niet zo heel veel woorden diepgaand kunnen verwerken, laat staan dat we dat zeven uur na elkaar kunnen. Je kunt dus beter focussen op *belangrijke (kern)woorden*. Woorden die de leerlingen zelf moeten kunnen gebruiken, moeten ze zeker ook in de les *actief inoefenen*. Het allerbelangrijkste principe bij het leren van woorden is *herhaling*.

Reflectievragen

- Waarom heb je de werkvorm bij deze activiteit, les of leerinhoud uitgeprobeerd?
- Wat liep eventueel anders dan verwacht? Hoe kun je dit verklaren?
- Welk effect heb je ervaren bij de leerlingen?
- Hoe ga je bijsturen voor de volgende keer? Hoe kun je de werkvorm verfijnen?
- Bespreek eventueel met een collega, ga met co-teaching of collegiale visitatie aan de slag.

Fiche 11: ZICHT KRIJGEN OP WOORDKENNIS

Het fluohesje.

Beschrijving

Ik laat de woorden die leerlingen moeilijk vinden in cursussen, teksten, toetsen markeren met een vaste kleur. Ik krijg dan snel zicht op die woorden en kan mijn lessen en toetsen daaraan aanpassen (bv. door te oefenen of door onnodige talige drempels in cursussen en toetsen te vermijden).

Voorbeeld

De leerlingen markeren op alle toetsen de moeilijke woorden (bv. definieer, concreet ...).

Extra ondersteuning

Ik oefen de moeilijke woorden (gedifferentieerd) in door samen synoniemen te zoeken, te onderhandelen over de betekenis, te visualiseren, te kijken in welke (verschillende) contexten deze woorden aan bod komen en wat ze in elke context betekenen ... Ik bied woordleerstrategieën aan.

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen te zoeken.

- Zicht krijgen op de beginsituatie van leerlingen.
- Rekening houden met de beginsituatie van leerlingen.

Fiche 12: PRE-TEACHING VAN WOORDEN

De kapstok.

Beschrijving

Ik overloop en oefen - waar nodig - vóór de opdracht enkele moeilijke woorden in zodat de leerlingen tijdens de les op de inhoud kunnen focussen.

Voorbeeld

Bij een tekst over de sociale onlusten overloop ik met de leerlingen woorden als staking, solidariteit, vakbond, syndicaal afgevaardigde. We bekijken een eenvoudig filmpje waarin de woorden duidelijk worden en praten over de betekenis van de woorden.

Extra ondersteuning

Ik geef bepaalde leerlingen (bv. ex-okan) extra tijd om die moeilijke woorden te verkennen.

T

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen te zoeken.

I

- Reflectie bevorderen.

C

- Een betekenisvolle context creëren.
- Rekening houden met de beginsituatie van leerlingen.

Fiche 13: WOORDEN OPROEPEN BIJ LEERINHOUDEN

Ondertiteling.

Beschrijving

Leerlingen bekijken een filmpje over een leerinhoud en noteren individueel wat ze zien. Daarna beschrijven ze wat ze zagen in hun eigen woorden in een klein groepje. Nadien plan ik een klassikaal moment waarin de leerlingen hun eigen ideeën kunnen uitwisselen en aanvullen.

Voorbeeld

Ik ga met de leerlingen tijdens de les Latijn een tekst lezen over gladiatorengevechten. Ik laat de leerlingen een filmpje zien over gladiatoren en laat hen noteren wat ze zien. Nadien lezen we en vertalen we de tekst. Dat laatste gaat aanzienlijk vlotter.

Extra ondersteuning

Ik bied een hulpkartaat met relevante woorden aan.

- Aandacht richten op belangrijke inhouden en woorden.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Interesse wekken en woordkennis oproepen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.

Fiche 14: CONTEXTUALISEREN IN EEN WOORDENWOLK

Woorden sprokkelen ...

Beschrijving

Ik teken een wolk op het bord. In het midden van die wolk noteer ik het woord dat hoort bij de leerinhoud waarover de les of activiteit zal gaan. De leerlingen associëren vrij over dat concept. Dat noteer ik rond de wolk.

Voorbeeld

In de wolk noteer ik het woord aandrijving. De leerlingen vertellen welke woorden, concepten en ideeën ze daaraan linken.

Extra ondersteuning

- Ik varieer in het aantal woorden.
- Ik varieer in het type woorden.
- Ik schrijf de typische, maar onmisbare vaktermen in een andere kleur.

T

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen te zoeken.

I

C

- Interesse wekken en woordkennis oproepen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.
- Voorkennis oproepen.

Fiche 15: MOEILIJKE WOORDEN VERZAMELEN

Cement voor de les ...

Beschrijving

Tijdens individueel verwerkingsopdrachten of groepswork geef ik de leerlingen enkele memobriefjes. Als ze een voor hen belangrijk woord niet begrijpen, noteren ze dat op de memo. Die memo plakken we tijdens de les of activiteit op een vaste plek aan de muur.

Voorbeeld

Ik moedig de leerlingen aan om tijdens een les over de opmaak in Word alle woorden die ze niet begrijpen op een memobriefje te noteren. Dat hangen ze vooraan aan het bord. Dat kunnen vaktermen als inspringen, maar ook moeilijke woorden als synchroon zijn.

Extra ondersteuning

Woorden die vaak worden genoteerd, behandel ik klassikaal. Voor de andere woorden moedig ik leerlingen aan om woordleerstrategieën toe te passen.

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen te zoeken.

- Een veilig interactieklimaat creëren.
- Reflectie bevorderen.

Fiche 16: INZOOMEN OP KERNWOORDEN UIT DE LES OF ACTIVITEIT

Tien om te zien ...

Beschrijving

Ik selecteer de belangrijkste kernwoorden uit de les. Ik oefen de woorden interactief in met de leerlingen (bv. door de woorden aan elkaar uit te laten leggen) en maak de woorden zichtbaar (bv. op het bord, aan de muur, in oeffenschrift met woordennetwerken ...).

Voorbeeld

De kernwoorden van de les economie over import en export projecteer ik tijdens de les. De leerlingen kunnen er gebruik van maken bij het beantwoorden van vragen of het maken van opdrachten.

Extra ondersteuning

Ik varieer in het aantal woorden.

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Expliciteren van taaldoelen.

- Aanzetten tot praten over leerinhouden.

Fiche 17: AAN DE SLAG MET KERNWOORDEN UIT HET HANDBOEK

Een streepje voor ...

Beschrijving

Ik laat de leerlingen kernwoorden in het handboek aanduiden. Ik besteed aandacht aan die kernwoorden door te onderhandelen over de betekenis, door schema's te maken, te visualiseren, door leerlingen samen de tekst te laten verwerken ...

Voorbeeld

In een tekst over de Egyptische maatschappij markeren de leerlingen alle woorden die die maatschappij kenmerken. Daarna proberen ze die kenmerken volgens de maatschappelijke domeinen te ordenen (socio-economisch, sociopolitiek, sociocultureel).

Extra ondersteuning

- Ik varieer in het aantal woorden.
- Ik varieer in het type woorden.
- Ik bied hulpkarten met woorden of verbanden aan.

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Expliciteren van taaldoelen.
- Woordleerstrategieën aanbieden om het woordbegrip te verhogen.

- Gevarieerde werkvormen gebruiken.
- Actief kennis construeren.

Fiche 18: WOORDLEERSTRATEGIEËN BINNENBRENGEN

Wegwijzers.

Beschrijving

Ik vraag de leerlingen om na te gaan of ze de woorden uit een tekst begrijpen. Ik toon hen hoe ze de betekenis van de woorden kunnen achterhalen: staat er een afbeelding? Staat er een omschrijving in de tekst errond? Kunnen we het woord ontleden? Kennen we een woord uit een andere taal dat erop lijkt? Ik vraag iemand anders om uitleg. Ik gebruik internet, sociale media ...

Voorbeeld

Leerlingen krijgen de technische fiche van een machineonderdeel. Ze duiden aan welke woorden ze niet begrijpen. Ik zoek samen met hen uit hoe ze de betekenis kunnen achterhalen (bv. via context, tekeningen, schema's, website fabrikant, internet).

Extra ondersteuning

- Ik bied hulpkaarten met woordleerstrategieën aan.
- Ik laat bepaalde woorden schriftelijk verwerken in een mindmap.

- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen te zoeken.
- Expliciteren van taaldoelen.
- Woordleerstrategieën aanbieden om het woordbegrip te verhogen.

- Reflectie bevorderen.

Fiche 19: DUIDELIJKHEID SCHEPPEN

Goede afspraken maken goede vrienden.

Beschrijving

Ik maak (groepjes of individuele) leerlingen duidelijk hoe we met moeilijke woorden omgaan tijdens een bepaalde les of activiteit: wat kunnen leerlingen doen als ze tijdens de les of toets woorden niet begrijpen? Worden de woorden verzameld op een muur of op een vaste plaats op het bord geplaatst? ... Ik geef ook duidelijk aan of de leerlingen een woord actief (kunnen gebruiken) of passief (kunnen begrijpen) moeten kennen.

Voorbeeld

Ik spreek met de (ex-)okanleerlingen af dat ik de laatste vijf minuten met hen de belangrijke woorden herhaal.

Extra ondersteuning

- Ik varieer in het aantal woorden.
- Ik varieer in het type woorden.

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Expliciteren van taaldoelen.

- Rekening houden met de beginsituatie van de leerlingen.

Fiche 20: WOORDENWEB MAKEN

Het vangnet.

Beschrijving

Ik laat leerlingen associaties maken bij een woord (bv. over de kenmerken die horen bij het concept). Die associaties visualiseren we in de vorm van een woordenweb. Ik verbind de associaties van de leerlingen met de correcte vaktaal.

Voorbeeld

Ik maak samen met de leerlingen een woordenweb bij het woord klimaat. In duo's gaan ze verder associëren bij een aantal belangrijke woorden. Het woord neerslag kan dan verder uitgediept worden tot stortregen, miezeren, sneeuw, hagel ... en de overeenkomsten en verschillen tussen die vormen van neerslag kunnen worden benoemd.

Extra ondersteuning

Ik laat de leerlingen de associaties op een memobriefje noteren. Dan kan achteraf met de woorden geschoven worden. Zo wordt gediscussieerd over de verbanden tussen de woorden.

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Interesse wekken en woordkennis oproepen.
- Voorkennis oproepen.

Fiche 21: OVERLAPPER MAKEN

Niet al wat blinkt, is goud ...

Beschrijving

Ik laat de leerlingen zoeken naar overeenkomsten en verschillen tussen concepten. Die noteren ze in een venndiagram, d.i. twee verzamelcirkels die elkaar in het midden overlappen. De leerlingen denken zelf na over kenmerken die de twee concepten delen en kenmerken die voor elk uniek zijn. De gemeenschappelijke kenmerken komen in de overlappende cirkel te staan.

Voorbeeld

Ik breng de actualiteit via een krantenartikel in de les. In het artikel over migraties en migranten duiden leerlingen woorden aan zoals vluchteling, asielzoeker, politieke vluchteling, economische vluchteling. De verschillen tussen twee concepten (bv. asielzoeker en vluchteling) kunnen de leerlingen proberen te vatten via 'overlappers'.

Extra ondersteuning

- Ik varieer in het aantal woorden.
- Ik varieer in het type woorden.

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Voorkennis oproepen.

Fiche 22: WOORDEN IN EEN DRIEHOEK

Punthoofd.

Beschrijving

De leerlingen krijgen een driehoekje met in het midden een kernwoord. Ze zoeken in duo drie woorden die daarmee in verband staan. Ze schrijven die woorden elk aan een punt van de driehoek rond het kernwoord. Een tekening maken in plaats van een woord noteren, kan ook. De leerlingen verwoorden daarna het verband tussen de drie woorden en het kernwoord.

Voorbeeld

Machten: vermenigvuldigen, grondtal, exponent
Slavernij: meester, onderdrukking, geen rechten

Extra ondersteuning

Ik varieer in het type woorden.

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen, verbanden en betekenisrelaties te zoeken.
- Leerlingen helpen hoofd -en bijzaken te onderscheiden.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

Fiche 23: MUURTJE BOUWEN

Op ons kun je bouwen ...

Beschrijving

De leerlingen noteren op een aantal memobriefjes woorden die ze verbinden met het onderwerp. Daarna overleggen ze met een buur en maken ze samen een muurtje. De woorden die ze het belangrijkste vinden, komen onderaan het muurtje. Die vormen het fundament van de muur. Naarmate de woorden minder belangrijk zijn, worden ze hoger op gelegd.

Voorbeeld

Als voorbereiding op de stage vraag ik de leerlingen om zo veel mogelijk hulpmiddelen in een woonzorgcentrum op te schrijven. Daarna overleggen ze per twee over wat vaak gebruikt wordt en wat minder vaak. Vaak gebruikte hulpmiddelen komen onderaan het muurtje. Tijdens een klassikaal moment mag elke leerling om beurten een woord zeggen. Het woord dat gezegd is, wordt uit elk muurtje weggenomen.

Extra ondersteuning

Ik bied hulpkaarten met relevante woorden en hun afbeelding aan.

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.
- Leerlingen helpen hoofd -en bijzaken te onderscheiden.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Interesse wekken en woordkennis oproepen.
- Voorkennis oproepen.

Fiche 24: PASSEN EN METEN

Maatwerk.

Beschrijving

Ik laat de leerlingen bij elkaar horende items uit twee kolommen verbinden. Leerlingen zoeken de juiste koppels en leggen telkens uit - mondeling of schriftelijk - waarom die items samen horen (bv. (deelaspecten van) (kern) woorden en stukjes tekst verbinden met definities, voorbeelden, contexten).

Voorbeeld

In mijn Engels handboek of okan-cursus staat een oefening waarbij de leerlingen schoolbenodigdheden moeten verbinden met een afbeelding. Ik geef elke leerling van de klas een woord en een afbeelding die niet bij elkaar horen. De leerlingen overleggen samen om de juiste koppels te vinden.

Extra ondersteuning

Een (taalzwakkere) leerling mag vooraf de woorden opzoeken (bv. op het internet of in de thuistaal).

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

Fiche 25: KLASWOORDENBOEK SAMENSTELLEN

Samen sterk in woorden.

Beschrijving

Ik laat de leerlingen een pagina (een dia in PowerPoint of Prezi) maken rond een concept (individueel of in een klein groepje). Achteraf wordt alles samengebracht en waar nodig toegelicht. Iedereen heeft toegang tot het 'klaswoordenboek'.

Voorbeeld

Bij aardrijkskunde worden de woorden die horen bij het concept stedelijk landschap toegelicht. Iedere leerling krijgt een woord toegewezen en formuleert een definitie. Telkens wordt ook een foto toegevoegd van een landschapskenmerk, waar mogelijk uit de eigen buurt.

Extra ondersteuning

- Ik bied een sjabloon aan.
- Ik varieer in het type woorden.
- Ik geef elke leerling een gepaste opdracht (bv. taalzwakke leerling zoekt afbeelding, taalsterke leerling formuleert een definitie).

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen te zoeken.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Actief kennis construeren.

Fiche 26: WELK WOORD HOORT ER NIET BIJ?

De mol.

Beschrijving

Ik geef de leerlingen in kleine groepjes enkele woorden die op één na bij elkaar horen. De leerlingen zoeken in kleine groepjes uit welk woord niet in het rijtje thuis hoort. Ze verklaren waarom en ze expliciteren ook het verband tussen de andere woorden. Ik vind daarvoor inspiratie bij de vele meerkeuzevragen die voorhanden zijn in het handboek.

Voorbeeld

Na de les bio geef ik de leerlingen drie woorden. Twee ervan horen samen, het derde hoort er niet bij. Bijvoorbeeld: combinatiepil - sequentiepil - spiraaltje. De leerlingen bespreken in een duo de al dan niet bestaande verbanden tussen de woorden terwijl ze hun keuze maken.

Extra ondersteuning

Ik bied hulpkaarten met verklaring van de woorden of met verbanden aan.

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen te zoeken.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.
- Aanzetten tot praten over leerinhouden.

Fiche 27: TABOE-OPDRACHT

Zeg eens euh!

Beschrijving

Ik geef elke leerling een kaartje met een kernwoord erop. De leerling legt het woord uit aan een andere leerling zonder het woord te noemen. Die leerling probeert het woord te achterhalen. De andere leerling doet hetzelfde. Wanneer beide woorden zijn geraden, wisselen ze van kaartje. Ieder van hen zoekt een andere klasgenoot op om dezelfde oefening te herhalen met het nieuwe woord.

Voorbeeld

Bij een lessenreeks over het onderwerp economische omgeving vanuit de Belgische context komen een heel aantal woorden aan bod. De leerlingen krijgen kaartjes met de woorden BBP, conjunctuur, conjunctuurcyclus ...

Extra ondersteuning

- Ik bied hulpkaarten aan met de uitleg van het woord achteraan het kaartje.
- Ik bied een spreekkader iets beschrijven aan.

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.
- Aanzetten tot praten over leerinhouden.

Fiche 28: KLASALFABET MAKEN

Het abc van de les ...

Beschrijving

Ik maak tijdens of na een les, activiteit of hoofdstuk een klasalfabet. De leerlingen zoeken voor elke letter van het alfabet een woord dat ze over het onderwerp geleerd hebben. Eerst werken ze in duo's, daarna maken we samen een klasalfabet. Letters waar de klasgroep geen woord bij vindt, kunnen met een opdracht 'gekocht' of 'kwijtgescholden' worden.

Voorbeeld

Ik laat de leerlingen de elementen van het periodiek systeem inoefenen met een klasalfabet. Soms oefenen we met de symbolen, soms met de namen.

- *We herhalen wat we leerden over het klimaat door zoveel mogelijk letters van het alfabet aan te vullen.*

Extra ondersteuning

Een (taalzwakkere) leerling bedenkt een opdracht die past bij het thema en die leerlingen moeten uitvoeren om 'letters af te kopen'.

T

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

C

Fiche 29: KERNWOORDEN MET ELKAAR VERBINDEN

Woorden weven.

Beschrijving

Ik geef de leerlingen verschillende kernwoorden. Ze ordenen de woorden, verwoorden de relaties tussen de concepten waarnaar de woorden verwijzen en/of verbinden de woorden met ervaringen.

Voorbeeld

Tijdens de les handbal spelen de leerlingen acht minuten wedstrijd. Na vier minuten is er een haltemoment. Daarin analyseren de leerlingen als coach het spelverloop. Zij krijgen daarvoor een kaart met woorden die ze ordenen volgens de categorieën aanvallen en verdedigen. Ze formuleren daarna welke tactische beslissingen wenselijk zijn: gebruik de volledige breedte van het veld, speel de bal sneller rond, stap uit naar een aanvaller ...

Extra ondersteuning

- Ik varieer in het aantal woorden.
- Ik bied hulpkarten met relevante woorden, verbanden of schema's aan.

- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Een uitdagende en uitlokkende omgeving creëren.

Fiche 30: WOORDEN GEBRUIKEN IN EEN CASUS

Eerst doen dan geloven ...

Beschrijving

Ik geef de leerlingen een concrete levensechte casus waarin ze kernwoorden verwerken.

Voorbeeld

Bij een lessenreeks over gevoelens geef ik de leerling de opdracht een kindje op de speelplaats te observeren en de gevoelens ervan te beschrijven. De leerlingen krijgen hierbij de opdracht om woorden als emotie en reactie te gebruiken.

Extra ondersteuning

- Ik varieer in het aantal woorden.
- Ik varieer in het type woorden.
- Ik bied hulpkaarten met verbanden aan.

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Leerlingen activeren.

- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.

FORMULEREN

We verwachten vaak van onze leerlingen dat ze (mondeling of schriftelijk) feilloos in volzinnen antwoorden op (toets)vragen. We vinden het normaal dat ze daarbij de juiste vaktaal gebruiken, dat ze de verbanden tussen die begrippen haarfijn uitleggen en dat ze het geheel in een heldere structuur gieten. Als je een aantal kleine didactische ingrepen en aandachtspunten toepast kun je je leerlingen *ondersteunen bij het formuleren*. Op langere termijn boek je vaak tijdswinst én leerwinst doordat de leerlingen op die manier tot een *dieper niveau van leren* komen.

Reflectievragen

- Waarom heb je de werkvorm bij deze activiteit, les of leerinhoud uitgeprobeerd?
- Wat liep eventueel anders dan verwacht? Hoe kun je dit verklaren?
- Welk effect heb je ervaren bij de leerlingen?
- Hoe ga je bijsturen voor de volgende keer? Hoe kun je de werkvorm verfijnen?
- Bespreek eventueel met een collega, ga met co-teaching of collegiale visitatie aan de slag.

Fiche 31: WACHTTIJD INBOUWEN BIJ EEN ONDERWIJSLEERGESPREK

Op je tellen passen ...

Bij het onderwijsleergesprek bouw ik een korte wachttijd in zodat de leerlingen kunnen nadenken over de formulering van hun antwoorden. Ik geef duidelijk aan wat ik van hen verwacht.

Om alle leerlingen te laten 'zwijgen' tijdens de denktijd laat ik de leerlingen kort hun antwoorden op een leetje of blaadje schrijven. Dat steken ze dan op een teken in de lucht.

Ik voorzie vraag- en/of antwoordkaders die aangeven hoe de vraag of het antwoord geformuleerd kan worden (bv. Ik ben het eens omdat ...).

T

- Leerlingen helpen bij het formuleren.

I

- Denktijd inbouwen.
- Een veilig interactieklimaat creëren.

C

Fiche 32: ZOEK DE VRAAG BIJ HET ANTWOORD

Raad je plaatje ...

Beschrijving

Ik laat leerlingen (in duo) bij een foto, afbeelding of grafiek vragen stellen waarop het beeld een antwoord biedt.

Voorbeeld

Als introductie-activiteit bij de inleiding van een nieuw thema geef ik bv. een grafiek van neerslag, een grafiek van kijkcijfers, een afbeelding van een uitbarstende vulkaan, afbeelding van een verkiezingsfolder ... Daarbij bedenken de leerlingen een vraag.

Extra ondersteuning

Ik bied een spreekkader *Vragen stellen* aan.

T

- Leerlingen helpen bij het formuleren.
- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Woorden verbinden met een foto, afbeelding, grafiek.
- Leerlingen helpen om hoofd- en bijzaken te onderscheiden

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

C

- Actief kennis construeren.

Fiche 33: REFLECTEREN OP JE ANTWOORD

Oefening baart kunst ...

Ik laat de leerlingen als oefening schriftelijk een antwoord formuleren op een vraag in de klas. Daarna reflecteren de leerlingen op wat ze geschreven hebben door bijvoorbeeld te vergelijken met hun buur, met een bordschema, met een modelantwoord ...

Ik vraag de leerlingen het antwoord te noteren bij de vraag Hoe ontstaat regen? Eventueel mogen ze daarbij gebruik maken van een geprojecteerd schema waar met tekeningen het ontstaan geïllustreerd wordt. Daarna vergelijken ze in een klasgesprek hun geschreven antwoorden met elkaar.

Ik geef de leerlingen een beperkt aantal woorden die ze in hun tekst moeten gebruiken. Dat kunnen kernwoorden bij het onderwerp zijn, maar ook woorden als want, dus, maar, omdat ... Deze woorden functioneren als handige tussenstukken om leerlingen te helpen in hun tekst.

T

- Leerlingen helpen bij het formuleren.
- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen om hoofd- en bijzaken te onderscheiden.

I

- Reflectie bevorderen.

C

Fiche 34: DE IDEALE VRAAG

De vraag van 1 000 000 000.

Beschrijving

Ik laat leerlingen per twee of in kleine groepjes samen zoeken naar een toetsvraag over een bepaald stuk leerstof. Nadien onderhandelen we met de hele klas over de 'ideale vraag'.

Voorbeeld

Ik laat elke leerling een (toets)vraag bedenken bij de leerstof over drinkbaar water. Vervolgens worden de vragen in groep besproken en onderhandelen we over de vraag die het best past bij die leerstof en bespreken ze ook waarom dat zo is.

Extra ondersteuning

Ik voorzie vraag- en antwoordkaders.

T

- Leerlingen helpen om hoofd- en bijzaken te onderscheiden

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

C

- Leerlingen betrekken.
- Een uitdagende en uitlokkende omgeving creëren.

Fiche 35: MODELANTWOORD

Vergelijk jezelf eens met een model ...

Ik reik een modelantwoord aan en vraag de leerlingen hun eigen antwoord ermee te vergelijken. Ze schrijven het modelantwoord niet gewoon over maar maken het eigen antwoord beter door aan te vullen en te schrappen.

Ik geef een checklist bij het zoeken naar een antwoord op de vraag naar de kenmerken van de standenmaatschappij. Op die checklist geef ik aan hoeveel kenmerken en voorbeelden vermeld moeten worden, specifieke vaktermen die niet mogen ontbreken ...

Ik voorzie spreek- en schrijfkaders.

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Aanzetten tot schrijven over leerinhouden.
- Reflectie bevorderen.

Fiche 36: VRIJ SCHRIJVEN

Ieder vogeltje zingt zoals het gebekt is ...

Beschrijving

Ik vraag de leerlingen om al hun ideeën bij een vraag op te schrijven. Noch spelling, noch grammatica, noch interpunctie zijn daarbij belangrijk omdat de schrijfdurf en de inhoud hier belangrijker zijn dan de vorm.

Voorbeeld

Ik stel prikkelende vragen waarop leerlingen antwoorden moeten bedenken. Bv.
- *Bedenk oplossingen voor de verkeersproblematiek in grootsteden.*
- *Wat als Franz Ferdinand in 1914 de aanslag in Sarajevo overleefde?*
- *Hoe kan een luchtballon bestuurd worden?*

Extra ondersteuning

Ik geef de leerlingen de kans om in een tweede ronde hun antwoorden aan te vullen of bij te schaven.

T

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

I

- Leerlingen activeren.

C

- Interesse wekken.
- Actief kennis construeren.
- Zicht krijgen op de beginsituatie van leerlingen.

Fiche 37: SPIEKBRIEFJE SCHRIJVEN

Eentje om het af te leren ...

Ik laat de leerlingen in de klas een spiekbriefje schrijven. Daarop noteren ze het belangrijkste van de les. Bij de toets mogen ze dat briefje gebruiken. Dan weten ze meteen of ze het juiste genoteerd hebben.

Ik geef les over zelfzorg, mantelzorg en professionele zorg. De leerlingen lezen de bijbehorende teksten in het leerwerkboek. Vervolgens maken ze een kort spiekbriefje met de kenmerken van de soorten zorg. Ik geef de leerlingen dan een korte toets over dit onderwerp. Ze gebruiken hun spiekbriefje en controleren zo of ze het juiste/het belangrijkste noteerden.

Ik voorzie ook een voorgeprogrammeerd spiekbriefje.

T

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.
- Leerlingen helpen hoofd -en bijzaken te onderscheiden.

I

- Aanzetten tot schrijven over leerinhouden.

C

Fiche 38: SMS OF TWEET SCHRIJVEN

Schrijven is schrappen ...

Beschrijving

Ik laat de leerlingen een sleutelbegrip in een sms of tweet verwoorden (X aantal woorden). Op die manier leren ze de hoofdgedachte kernachtig uitdrukken.

Voorbeeld

In een les over de Sovjetunie moeten leerlingen het begrip totalitaire staat in een beperkt aantal woorden omschrijven.

Extra ondersteuning

Ik laat de leerlingen vanuit een langere omschrijving naar een compacte omschrijving toewerken door overbodige informatie te schrappen.

T

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.
- Leerlingen helpen hoofd -en bijzaken te onderscheiden.

I

C

- Gevarieerde werkvormen gebruiken.

Fiche 39: OMSCHRIJVING FORMULEREN VOOR EEN BEGRIP

Bingo!

Ik laat leerlingen voor hun klasgenoten een omschrijving formuleren van een begrip. Daarna worden kaarten met alle begrippen verdeeld over de klas. Wie een begrip op de kaart herkent uit de omschrijving die voorgelezen wordt, kruist het begrip aan. Als een kaart vol is, roept de leerling bingo. (Als variant kan elke leerling een begrip op het hoofd plakken dat anderen omschrijven, zodat de leerling kan raden welk begrip er op zijn hoofd hangt.)

Na de les over organismen en milieu maken de leerlingen bingokaarten met voorbeelden van ecosystemen, biotopen, habitat ... Elke leerling maakt een kaartje met zijn voorbeeld en vermeldt tot welke groep het voorbeeld behoort. Die kaartjes worden over de klas verdeeld. Elke leerling leest een voorbeeld voor; de leerlingen kruisen telkens het bijbehorende begrip op hun bingokaart aan. Wie alle begrippen op zijn kaart herkend heeft, roept bingo.

Ik voorzie een omschrijving van de begrippen.

T

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

I

- Leerlingen activeren.
- Aanzetten tot praten over leerinhouden.

C

Fiche 40: VERBETERCARROUSEL

Doorgeefluikje.

Beschrijving

De leerlingen zitten in groepjes van vier. Ik laat de leerlingen individueel een antwoord op een vraag schrijven. Daarna geven ze de individuele antwoorden aan de volgende persoon binnen dat groepje. De andere leerlingen vullen het antwoord aan, telkens met een andere kleur. Elke leerling krijgt zo antwoorden en correcties van drie leerlingen bij het eigen werk.

Voorbeeld

Ik gebruik die werkvorm bij het inoefenen van definities waarbij juiste verwoordingen of details belangrijk zijn. Bv. Een bissectrice is ...

Extra ondersteuning

Ik geef een checklist met items die in het antwoord aan bod moeten komen.

T

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.
- Groeperingsvormen efficiënt inzetten.

C

Fiche 41: STILLE MUUR OF WANDDISCUSSIE

Stilte debat.

Ik geef de leerlingen een aantal stellingen op verschillende grote flappen. Ze schrijven met een stiftpen wat ze daarover denken. Vervolgens schuiven ze door. Ze kunnen ook reageren op wat iemand voor hen geschreven heeft. Zo voeren ze schriftelijk een (stille) discussie.

Tijdens een les over vooroordelen hang ik drie flappen op: (1) vooroordelen helpen ons om niet altijd opnieuw over elke situatie na te denken alsof die nieuw is, (2) vooroordelen kunnen ernstige schade berokkenen en (3) vooroordelen kloppen vaak en hebben een grote voorspellende waarde.

Ik voorzie spreek- en schrijfkaders.

- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen, verbanden en betekenisrelaties te zoeken.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Interesse wekken.
- Kennis van de wereld en woordkennis oproepen.

Fiche 42: KORTSTE QUIZ

Keep it simple ...

Beschrijving

Ik nodig de leerlingen uit om in een klein groepje een vraag te zoeken bij een stukje tekst. Die vraag wordt vervolgens hardop aan alle andere groepjes gesteld. Als twee groepjes het juiste antwoord hebben gegeven, krijgt het groepje dat de vraag verzonnen heeft en de groepjes die het antwoord gaden hebben een punt.

Voorbeeld

Na een lessenreeks over de Koude Oorlog krijgen de leerlingen een overzichtskaart met bv. de begrippen luchtbrug, propaganda, continuïteit, kapitalisme ... op. Elke groep krijgt een begrip. Rond dit begrip stellen ze een vraag die met de tekst te maken heeft.

Extra ondersteuning

Ik voorzie vraag- en antwoordkaders.

T

- Tekstbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Strategieën aanbieden om begrip te verhogen.

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

C

- Leerlingen betrekken.

Fiche 43: LEERLING MODEL DENKPROCES

Stap voor stap ...

Ik stimuleer het verwoorden van de oplossingen of het geven van extra uitleg bij de antwoorden. Ik vraag om de werk- en/of denkwijze hardop te formuleren al dan niet tijdens het uitvoeren van de opdracht.

In de les krijgen de leerlingen een schakeling met schema aangereikt. In die schakeling doet zich een defect voor. De leerlingen moeten uitleggen hoe ze dat defect gaan lokaliseren en welke meettoestellen ze daarvoor zullen gebruiken.

Ik geef een checklist met items die in het antwoord aan bod moeten komen.

T

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

I

- Samenwerkend leren.
- Aanzetten tot praten over leerinhouden.
- Reflectie bevorderen.

C

- Actief kennis construeren.

Fiche 44: LEVEND SCHEMA

Schaakmat.

Beschrijving

Ik leg een reuzegroot schema van een leerstofdeel of tekst op de grond in de klas. De leerlingen krijgen een kaartje en moeten op de juiste plaats in het schema gaan staan. Als ze met meer leerlingen op dezelfde plaats willen gaan staan, moeten ze discussiëren over wie daar het meeste thuishoort.

Voorbeeld

Bij de les over de Belgische staatsstructuur leg ik een reuzegroot schema op de grond. Op het schema staan de begrippen: uitvoerende macht, wetgevende macht, rechterlijke macht. De leerlingen krijgen een kaartje met begrippen als Kamer van Volksvertegenwoordigers, minister, politie, regering ... Ze proberen hun plaats te zoeken op het schema. Ze overleggen met elkaar over wie waar moet staan.

Extra ondersteuning

Ik voorzie een omschrijving van de begrippen.

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen, verbanden en betekenisrelaties te zoeken.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Gevarieerde werkvormen gebruiken.

Fiche 45: EEN SCHEMA AANVULLEN

Goed gefundeerd ...

Ik deel een (half-ingevoeld) schema uit. Wat er al ingevuld is, kan verschillen per leerling. Daarna moeten ze samen overleggen om tot het volledige schema te komen. Ik zorg zo voor een informatiekloof die door in interactie te gaan met andere leerlingen gedicht moet worden.

De leerlingen krijgen na de les over de Eerste Wereldoorlog een schema met in de linkerkolom: deelnemende landen, aanleidingen voor en gevolgen van de oorlog. De leerlingen noteren de antwoorden in de rechterkolom. Sommige leerlingen krijgen al wat informatie ingevuld in het schema. Op die manier kunnen de leerlingen het hele schema invullen zonder dat ik moet tussenkomen.

Ik bepaal wie welk ingevuld schema krijgt.

- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen, verbanden en betekenisrelaties te zoeken.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.
- Leerlingen hulpmiddelen aanreiken om begrip te verhogen.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

Fiche 46: WOORDENOPBOD

Wie biedt meer?

Beschrijving

Ik laat de leerlingen individueel alles noteren wat ze weten over een bepaald begrip. Daarna noemen ze om de beurt een woord dat ze genoteerd hebben. De woorden die klassikaal aan bod gekomen zijn, worden op de individuele kaartjes geschraapt. Nadien classificeren we de woorden (kenmerken, voorbeelden, synoniemen, voor-en nadelen ...)

Voorbeeld

Ik laat de leerlingen noteren waaraan ze denken bij gender. Daarna kijken we welke woorden vaak voorkomen en welke minder. We gaan in op de deelaspecten en benoemen die ook (bijvoorbeeld lichamelijke kenmerken, psychologisch, sociaal).

Extra ondersteuning

Checklist met items die in het antwoord aan bod moeten komen.

T

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

C

- Interesse wekken.
- Voorkennis oproepen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.

Fiche 47: POSTER MAKEN

Reclameblok.

Ik vraag de leerlingen in een groepje over een bepaald onderwerp een poster te maken waarop beelden en woorden samen voorkomen. Uit de discussie die ze onderling hebben over wat wel of niet op de poster komt en hoe de info geschikt wordt, leren ze veel over het gekozen onderwerp.

Ik laat de leerlingen een poster maken over begrippen zoals auteur, stroming, context. In een volgende les werken ze in heterogene groepen en leggen ze om de beurt hun poster uit aan de andere leden van het groepje.

Checklist met items die in het antwoord aan bod moeten komen.

T

- Leerlingen helpen bij het formuleren.

I

- Aanzetten tot schrijven en praten over leerinhouden.

C

- Actief kennis construeren.
- Leerlingen betrekken.

Fiche 48: CRITERIA VOOR EEN GOED PRODUCT OPSTELLEN

Een gewaarschuwd man is er twee waard ...

Beschrijving

Ik geef de leerlingen een aantal voorbeelden van schrijfproducten. Ik laat hen in een groepje noteren wat ze er goed en minder goed aan vinden. Uiteindelijk stellen we voor de klas een lijst op met criteria voor een bepaald schrijfproduct.

Voorbeeld

- Ik geef de leerlingen een aantal voorbeelden van verslagen bij een practicum of leerlingexperiment. Ze vergelijken die en komen dan klassikaal tot hoe een degelijk verslag er moet uitzien.
- Ik geef de leerlingen een aantal zinnen die uit de practicumverslagen van vorig jaren komen en laat hen beoordelen of de zinnen onder het juiste item in het verslag vermeld staan (hypothese, waarneming, besluit, verklaring).

Extra ondersteuning

Checklist met items die in het antwoord aan bod moeten komen.

- Expliciteren van taaldoelen en criteria.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.
- Reflectie bevorderen.

- Een uitdagende omgeving creëren.

Fiche 49: VRAAG-EN ANTWOORDKADERS

Voorkomen is beter dan genezen ...

De leerlingen krijgen voor de toets een overzicht met antwoordkaders. Daarop staat enerzijds een type vraag vermeld en anderzijds een stramien van wat ik als antwoord verwacht.

Ik vind het belangrijk dat mijn leerlingen in een volzin antwoorden. Daarom geef ik hen bijvoorbeeld mee dat ze bij deel-geheel vragen het verband aangeven met woorden als: '... bestaat uit ...' of '... is een deel van ...'

- Ik voorzie vraag- en antwoordkaders.
- Wie het zonder kader kan, doet het zonder.

T

- Leerlingen helpen bij het formuleren.

I

C

- Rekening houden met de beginsituatie van de leerlingen.
- Gevarieerde leermiddelen gebruiken.

Fiche 50: SCHRIJF- EN SPREEKKADERS

Opstapje ...

Beschrijving

Ik help de leerlingen bij het formuleren. Ik bied hen een schrijf- en/of spreekkader aan om hun schrijfproducten of spreekopdrachten te structureren.

Voorbeeld

De leerlingen vergelijken metamorfe gesteenten, sedimentgesteenten en stollingsgesteenten. Ze krijgen een schrijfkader of spreekkader 'Zaken vergelijken'.

A, B en C zijn allen ....

A, B en C komen overeen op ....

A, B en C verschillen in ...

Extra ondersteuning

Wie het zonder kader kan, doet het zonder.

T

- Leerlingen helpen bij het formuleren.

I

- Een veilig interactieklimaat creëren

C

- Rekening houden met de beginsituatie van de leerlingen.
- Gevarieerde leermiddelen gebruiken.

LEZEN

Leerlingen komen op de schoolbanken dag in dag uit in aanraking met teksten. Lezen is echter een zeer complexe vaardigheid. Gelukkig kunnen we hen daarin ondersteunen door *bewust met het tekstmateriaal om te gaan*. Belangrijk daarbij is dat leerlingen *functioneel* mogen lezen. De informatie die in de tekst staat, hebben we nodig om iets anders te doen. Een belangrijke vraag die we ons voor het lezen van een tekst samen met de leerlingen moeten stellen is: waarom lezen we deze tekst? Bij elk *leesdoel* kunnen we de leerlingen gepast op weg helpen.

Reflectievragen

- Waarom heb je de werkvorm bij deze activiteit, les of leerinhoud uitgeprobeerd?
- Wat liep eventueel anders dan verwacht? Hoe kun je dit verklaren?
- Welk effect heb je ervaren bij de leerlingen?
- Hoe ga je bijsturen voor de volgende keer? Hoe kun je de werkvorm verfijnen?
- Bespreek eventueel met een collega, ga met co-teaching of collegiale visitatie aan de slag.

Fiche 51: WAT WETEN WE AL?

Lezen 2.1.

Beschrijving

Ik geef de leerlingen vóór het lezen een aantal vragen. Op die vragen zoeken ze al intuïtief een antwoord. Nadien kunnen ze de tekst gericht lezen. Dat sluit aan bij het lezen in de 21ste eeuw: naar aanleiding van een bepaalde vraag in verschillende (online) teksten op zoek gaan naar een antwoord.

Voorbeeld

Ik werk met een tekst over aandacht. Ik stel de leerlingen op voorhand enkele vragen: waardoor wordt onze aandacht getrokken? Waarvoor hebben we aandacht? Hoe maken reclamemakers gebruik van onze neiging om aandacht aan prikkels te schenken?

Extra ondersteuning

Zwakkere lezers lezen een kortere of eenvoudigere tekst over hetzelfde onderwerp.

- Doelgericht en strategisch lezen.

- Interesse wekken.
- Leerlingen betrekken.
- Een betekenisvolle context creëren.
- Een uitdagende omgeving creëren.

Fiche 52: GLOBAAL LEZEN

De eerste indruk telt.

Beschrijving

Vóór het lezen vraag ik de leerlingen naar de tekst te kijken (lay-out, koppen, tussentitels, alinea's, illustraties) en proberen we al zo veel mogelijk over het onderwerp van de tekst en de globale inhoud van de tekst te achterhalen.

Voorbeeld

Bij een cursustekst over aandrijving bekijk ik met de leerlingen eerst de titels en de schema's, grafieken en figuren met hun bijschrift. Zo krijgen we zicht op welke informatie we in de tekst kunnen vinden.

Extra ondersteuning

Ik voorzie een stappenplan lezen met aandacht voor het onderscheid tussen hoofd- en bijzaken.

T

- Strategieën aanbieden om begrip te verhogen.

I

- Aanzetten tot praten over leerinhouden.

C

- Interesse wekken.
- Kennis van de wereld en woordkennis oproepen.

Fiche 53: WAT WILLEN WE WETEN?

De glazen bol ...

Beschrijving

Voor het lezen van de tekst stel ik samen met de leerlingen een aantal vragen waarop we denken dat de tekst een antwoord zal bieden. Na het lezen gaan we na welke vragen beantwoord zijn en of we een antwoord kunnen bedenken bij de resterende vragen.

Voorbeeld

Bij een tekst over Stijgen en dalen met een vliegtuig bij het hoofdstuk druk, zoeken we op voorhand een paar vragen: waarom krijgen we last van onze oren bij het opstijgen en dalen? Welk effect heeft dat op het eten en drinken van de catering? Heeft dat effect op de bagage in het ruim? Waarom huilen kleine kinderen vaak bij het dalen en stijgen?

Extra ondersteuning

Ik voorzie vraag- en antwoordkaders.

T

- Doelgericht en strategisch lezen.

I

- Leerlingen activeren.

C

- Een betekenisvolle context creëren.
- Actief kennis construeren.

Fiche 54: (PRIKKELENDE) AFBEELDING BESPREKEN VÓÓR HET LEZEN

Kijk wijzer ....

Beschrijving

De leerlingen bekijken een grafiek of een foto over het onderwerp van de tekst. Ze vertellen met hun eigen woorden wat die afbeelding bij hen aan voorkennis oproept.

Voorbeeld

Bij de start van de les wiskunde krijgen de leerlingen een beeld van een spiegeling. De leerlingen bespreken met elkaar wat ze zien. Achteraf lezen ze in het handboek de definitie en zoeken ze de gelijkenissen met wat ze op voorhand gevonden hadden.

Extra ondersteuning

Ik geef een hulpskaart met items die in het antwoord aan bod moeten komen.

T

- Leerlingen activeren om verbanden te zoeken tussen afbeelding en tekst.
- Strategieën aanbieden om het begrip te verhogen.

I

- Aanzetten tot praten over leerinhouden.

C

- Voorkennis oproepen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.

Fiche 55: **BRAINSTORMEN** OVER HET ONDERWERP Hengelen.

Beschrijving

Ik schrijf het onderwerp van de tekst op het bord. De leerlingen brainstormen over het onderwerp. Zo kan ik snel weten wat de voorkennis van de leerlingen is, maar ook welke woorden ze gebruiken om daarover te praten: gebruiken ze vooral dagelijkse taal of kennen ze ook al enkele vaktermen?

Voorbeeld

We lezen een tekst over een betoging van de zorgsector. Voor we beginnen te lezen laat ik leerlingen brainstormen. Leerlingen vinden woorden als verpleging, verzorgers, loon, protesteren. Ik vul aan met belangrijke woorden die nog niet aan bod kwamen, zoals syndicaat, werkdruk ... Daarna lezen we de tekst.

Extra ondersteuning

Ik voorzie een (half-ingevoeld) schema.

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.

- Leerlingen activeren.

- Interesse wekken.
- Zicht krijgen op de beginsituatie van de leerlingen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.

Fiche 56: EEN DEEL LEZEN EN HET VERVOLG VOORSPELLEN

Pauzeknop indrukken.

Beschrijving

Ik lees samen met de leerlingen de eerste twee alinea's van een tekst. Daarna bespreken de leerlingen onderling wat nog komen zal.

Voorbeeld

Op het volkscongres in China is afgelopen weekend de zware milieuverontreiniging aangekaart. Voortaan zullen lokale politici niet alleen beoordeeld worden op de economische groei in hun regio, maar ook op de vervuiling. *Ik vraag de leerlingen na te denken over wat er in de rest van de tekst aan bod kan komen. Daarna lezen de leerlingen de tekst en vergelijken ze die met hun voorspellingen.*

Extra ondersteuning

Ik voorzie een hulpkaart met extra vragen.

T

- Leerlingen activeren om zelf de inhoud van een tekst te verwerken.
- Strategieën aanbieden om begrip te verhogen.

I

C

- Interesse wekken.

Fiche 57: PRATEN OVER STELLINGEN

Zwart/wit.

Beschrijving

Ik geef de leerlingen per twee een prikkelend stelling over het onderwerp van de tekst en laat hen discussiëren. Daarna lezen we de tekst. Ten slotte bespreken de leerlingen opnieuw de stelling met de aanvullende informatie uit de tekst.

Voorbeeld

We lezen een tekst over kinderrechten. Voor we beginnen te lezen, bespreken de leerlingen deze stellingen: Ik mag zelf kiezen of ik een taak al dan niet zal maken (recht op vrije meningsuiting). Ik hoef de klas niet te poetsen (bescherming tegen kinderarbeid). Onze leraar kan onze namen niet onthouden, daarom spreekt hij ons aan met ons klasnummer en dat kan niet (recht op een naam).

Extra ondersteuning

Ik bied een hulpkaart aan waarin verschillende manier om voor en tegenargumenten te verwoorden en te onderzoeken worden aangereikt.

- Leerlingen activeren om informatie uit een tekst te verbinden met voorkennis.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Interesse wekken.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten

Fiche 58: KWL-SCHEMA

Nice to know ...

Beschrijving

De leerlingen schrijven vóór het lezen van de tekst in drie kolommen op wat ze al weten over het onderwerp: kolom *Kennen (K)*. Daarna noteren ze wat ze eventueel willen te weten komen: kolom *Willen Weten (W)*. Na het lezen van de tekst vullen ze in de kolom *GeLeerd (L)* aan wat ze bijleerden.

Voorbeeld

Vóór het lezen van een tekst over Hypnose vullen de leerlingen in de eerste kolom in wat ze al weten (fobieën, therapie, gerechtelijke ondervragingen ...). In de tweede kolom schrijven ze wat ze te weten willen komen (werkt het echt? hoe dan?). In de derde kolom schrijven ze na het lezen in wat ze geleerd hebben (diepe relaxte staat, door middel van suggesties veranderingen aanbrengen ...)

Extra ondersteuning

Ik bied een voorbereekt KWL-schema met onderverdeling aan.

T

- Doelgericht en strategisch lezen.

I

- Aanzetten tot schrijven over leerinhouden.

C

- Voorkennis oproepen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.
- Leerlingen betrekken.

Fiche 59: LEESDOEL SAMEN BEPALEN

Moeder, waarom lezen wij ...

Beschrijving

Ik bespreek vóór het lezen van de tekst waarom we de tekst lezen: *Willen we iets te weten komen? Moeten we iets doen? Mogen we gewoon genieten? Moeten we op basis van de tekst een eigen mening formuleren of teksten kunnen vergelijken? Moeten we een klein stukje informatie vinden? Waarom we een tekst lezen, bepaalt namelijk onze manier van lezen.*

Voorbeeld

Ik geef de leerlingen naast hun handboektekst over de oorlogvoering bij de Romeinen een tekst over de oorlog in Syrië. Ze worden uitgedaagd om in beide teksten de motieven en aanleiding van oorlogen te achterhalen. De leerlingen moeten alleen deze vraag kunnen beantwoorden. Ze hoeven het krantenartikel achteraf niet te studeren of elk woord ervan te begrijpen. Dat maak ik op voorhand duidelijk.

Extra ondersteuning

Ik voorzie een stappenplan lezen.

- Expliciteren van leesdoelen.
- Doelgericht en strategisch lezen.

- Een betekenisvolle context creëren.

Fiche 60: VERZINNEN VAN (ONDER)TITELS

De redactie.

Beschrijving

Elke leerling krijgt een stuk van een tekst (bv. een alinea) op een gekleurd papier. Elke leerling leest het eigen stukje tekst en bedenkt er een titeltje bij. De leerlingen met een verschillende kleur tekst gaan vervolgens samenzitten in een groepje zodat alle kleuren samen de volledige tekst vormen. Elke leerling vertelt kort over het eigen tekstdeel en de gekozen titel.

Voorbeeld

Ik lees met de leerlingen een tekst met de verschillende stappen om een flesopener te maken. Elke leerling krijgt een eigen stap, leest die, zoekt er een goede afbeelding bij en voorziet die afbeelding van een duidelijk bijschrift.

Extra ondersteuning

Zwakke lezers krijgen een geschikt stuk tekst of individuele ondersteuning bij het lezen.

T

- Tekstbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Aandacht richten op belangrijke inhoud.
- Hoofd- en bijzaken onderscheiden.

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

C

Fiche 61: ALINEA'S IN JUISTE VOLGORDE LEGGEN

Knippen en plakken.

Beschrijving

Elke leerling krijgt een stuk van een tekst (bv. een alinea) op een gekleurd papier. Elke leerling leest het eigen stukje tekst. De leerlingen met een verschillende kleur tekst gaan samenzitten in een groepje. Elke leerling vertelt kort over het eigen tekstdeel. Ze bepalen samen de volgorde waarin de alinea's samengevoegd worden.

Voorbeeld

In de les haarzorg lees ik met de leerlingen een tekst met de opeenvolgende stappen bij het permanenten. Elke leerling leest zijn eigen stap en vertelt er iets over in de groep. Nadien leggen de leerlingen na overleg de stappen in de juiste volgorde en verbinden die met afbeeldingen.

Extra ondersteuning

Zwakke lezers krijgen een geschikt stuk tekst of individuele ondersteuning bij het lezen.

- Leerlingen activeren om zelf naar de betekenis van de tekst te zoeken.
- Tekstbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.

- Aanzetten tot praten over leerinhouden.
- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

Fiche 62: PER ALINEA EEN VRAAG ZOEKEN EN BEANTWOORDEN

Hapklaar.

Beschrijving

Ik laat de leerlingen per alinea van de tekst een (toets)vraag bedenken. Daarna geven ze deze vraag aan een medeleerling die met behulp van de tekst een antwoord probeert te formuleren. We reflecteren nadien ook samen op de kwaliteit van de gestelde vragen.

Voorbeeld

In de les lezen we een tekst over het pensioenstelsel. Dit zijn mogelijke vragen.

- *(Alinea 1): Hoe is ons pensioenstelsel opgebouwd?*
- *(Alinea 2): Noem een voordeel van ons stelsel?*
- *(Alinea 3): Wat bedreigt onze bestaande pensioenregeling?*
- *(Alinea 4): Hoe kun je als individu omgaan met deze situatie?*

Extra ondersteuning

Ik voorzie vraag- en antwoordkaders.

- Aandacht richten op belangrijke inhoud.
- Leerlingen activeren om de inhoud van een tekst te verwerken.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.
- Reflectie bevorderen.

- Leerlingen betrekken.

Fiche 63: EEN KERNWOORD ZOEKEN PER ALINEA

Less is more ...

Beschrijving

Ik laat de leerlingen alle belangrijke woorden van een alinea met potlood aanduiden. Daarna vraag ik hen om woorden weg te gommen tot ze slechts één woord overhouden. Ze bespreken hun keuze in duo's.

Voorbeeld

- Vandaag is bio-ethanol wereldwijd de meest gebruikte biobrandstof. In Brazilië produceren ze al jaren ethanol uit suikerriet en daar is die brandstof ook in bijna alle tankstations in pure vorm of met benzine te verkrijgen.

- *In een bijbeltekst, bijvoorbeeld Het Emmaüsverhaal, duiden de leerlingen de belangrijkste werkwoorden aan.*

Extra ondersteuning

Taalzwakkere leerlingen werken onmiddellijk in duo.

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Leerlingen activeren om de hoofdgedachte van een tekstdeel te achterhalen.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

Fiche 64: MODELEN VAN LEZEN

De souffleur.

Beschrijving

Als leraar verwoord ik het eigen denkproces tijdens het lezen. Ik lees en denk hardop. Ik stel ook denkstimulerende vragen. Bijvoorbeeld: *Daar staat ... Wat betekent dat? Wat is de volgende stap? Kun je me uitleggen hoe je daaraan komt? Wat hoort daar volgens jullie allemaal bij? Wat hebben jullie tot hiertoe al gedaan en waar lopen jullie vast? Wat heb je mij zien doen?* De leerlingen leren zo hoe ze een tekst kunnen verwerken.

Voorbeeld

In een tekst gaat het over de nadelen van roken. Als leraar zeg ik: Tiens, zijn er dan ook voordelen aan roken? ...

Extra ondersteuning

Ik voorzie een lijst met denkstimulerende vragen.

T

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen te zoeken.
- Leerlingen helpen om hoofd -en bijzaken te onderscheiden.
- Strategieën aanbieden om begrip te verhogen.

I

C

Fiche 65: EEN SCHEMA OF TABEL AANVULLEN MET WOORDEN UIT DE TEKST

Op de rooster.

Beschrijving

Ik geef de leerlingen de structuur voor het schema van de tekst. De leerlingen schrijven de kernwoorden op de juiste plaats. De verbanden worden verwoord.

Voorbeeld

In een tekst over de handel in de 16de eeuw wordt beschreven wie met wie handelde, maar ook wat verhandeld werd. Op het einde van de tekst worden linken met onze huidige handelscontacten uitgelegd. Ik voorzie een schema waarin woorden ingevuld moeten worden. Ik vraag de leerlingen ook om bij de pijlen uit het schema een verband te verwoorden.

Extra ondersteuning

Ik bied hulpkaarten aan met belangrijke woorden en verbanden.

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Leerlingen aanzetten om verbanden in de tekst te achterhalen.
- Leerlingen helpen om hoofd -en bijzaken te onderscheiden.

- Aanzetten om te praten over leerinhouden.
- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

Fiche 66: KLASSIKALE SAMENVATTING MAKEN

Samen lezen, samen leren ...

Beschrijving

Ik geef de leerlingen een kladblad waarop ze (in duo's) per alinea de belangrijkste punten of kernwoorden kunnen noteren. Daarna vergelijken ze die punten met die van hun groepje. Nadien beslissen ze als groepje welke kernwoorden nu echt de belangrijkste zijn en koppelen terug naar de klas. Samen maken we een samenvatting voor de hele groep.

Voorbeeld

Bij een tekst over de ontwikkelingsfases van baby tot peuter werken de leerlingen eerst in duo's om de kernwoorden te vinden. Daarna beslissen ze als groep welke kernwoorden de belangrijkste zijn. Daarna maken we met de hele klas een schema op het bord of in een PowerPointpresentatie.

Extra ondersteuning

- Ik bied hulpkaarten aan met belangrijke woorden en verbanden.
- Ik voorzie een (half-ingevuld) schema.

T

- Leerlingen helpen om hoofd -en bijzaken te onderscheiden.
- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

C

Fiche 67: SAMEN MOEILIKHEDEN AANPAKKEN

Ik ben er even niet ...

Beschrijving

Ik laat de leerlingen in verschillende rondes de tekst analyseren. Ze lezen de tekst eerst individueel en duiden aan wat ze moeilijk vinden of niet begrijpen. Vervolgens zoeken ze een duo-partner die hen het moeilijke stuk helpt begrijpen. Op hun beurt denken ze samen na over de moeilijkheden van hun partner. Vervolgens doen ze hetzelfde met een nieuwe leespartner.

Voorbeeld

Ik lees met de leerlingen de tekst van een lied. Ze lezen de tekst individueel en onderstrepen de voor hen moeilijke stukken. De leerlingen bespreken deze met elkaar en helpen elkaar met het begrijpen ervan. Ze proberen waar nodig samen de betekenis uit de context af te leiden. Ik kom in eerste instantie niet tussen.

Extra ondersteuning

Ik voorzie een stappenplan Woordleerstrategieën.

- Doelgericht en strategisch lezen.
- Leerlingen activeren om zelf de inhoud van een tekst te verwerken.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.
- Groeperingsvormen efficiënt inzetten.

- Een veilig interactieklimaat creëren.

Fiche 68: LEZEN MET EEN TUTOR OF PAL

Lezen doe je met maten ...

Ik koppel een sterke lezer aan een zwakkere lezer en vraag expliciet om te ondersteunen. Beide lezers doen voorspellingen over de tekst. De *tutor* (sterke lezer) leest daarna samen met de medeleerling de tekst. Daarna nodigt hij de zwakkere lezer uit om de gedachtegang na te vertellen of de hoofdpunten aan te geven. Vervolgens proberen ze samen alinea per alinea samen te vatten. Op het einde checken ze of hun voorspellingen klopten. Als de zwakkere lezer vastloopt, verwoordt de *tutor* hoe hij wel tot een antwoord komt.

Tijdens MAVO lezen we een tekst over toeristische trekpleisters. Ik laat een ex-OKAN-leerling samen met een andere leerling van de klas de tekst stap voor stap doornemen.

- Ik voorzie een stappenplan Woordleerstrategieën.
- Ik voorzie een hulpkaart met denkstimulerende vragen.

T

- Tekstbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.
- Hulpmiddelen aanbieden om het begrip te verhogen.

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

C

Fiche 69: UITGESTELDE INSTRUCTIE

De G8.

Beschrijving

Ik neem de leerlingen die het moeilijker hebben met het lezen van teksten bij me. Ik stel denkvragen en model mijn eigen leesproces.

Voorbeeld

Uit toetsen blijkt dat een aantal leerlingen detailvragen goed beantwoordt, maar de grote lijnen minder goed kan achterhalen. Ik oefen met hen op voorspellend lezen en het kijken naar de globale tekst.

Extra ondersteuning

- Ik voorzie een stappenplan lezen.
- Ik voorzie een stappenplan woordleerstrategieën.
- Ik voorzie een hulpkaart met denkstimulerende vragen.

- Hulpmiddelen aanbieden om begrip te verhogen.
- Strategieën aanbieden om begrip te verhogen.

- Gevarieerde werkvormen gebruiken.

Fiche 70: RALFI-METHODE (LIGHT)

Het orkest.

Beschrijving

Ik wil dat de leerlingen woordbeelden van belangrijke begrippen in het geheugen vastzetten. Daarom is het nodig om eenzelfde tekst enkele keren na elkaar te lezen. Daarvoor worden verschillende leesrondes gehouden. Vóór elke leesronde krijgen de leerlingen andere vragen. Fout gelezen woorden worden meteen verbeterd.

Voorbeeld

Ik lees een korte tekst over tafelmanieren.

Ronde 1: Wat zijn tafelmanieren? > Ik lees de tekst voor (voorlezen).

Ronde 2: Welke culturele verschillen zijn er? > We lezen de tekst luidop samen (koorlezen).

Ronde 3: Waar moet je zelf extra op letten om beleefd te zijn? > De leerlingen lezen in duo's (duo-lezen).

Extra ondersteuning

Ik oefen bij de duo-oefening samen met de zwakste lezers.

- Tekstbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Taalaanbod begrijpelijk maken door herhaald lezen.

- Rekening houden met de beginsituatie van leerlingen.
- Gevarieerde werkvormen gebruiken.

ACTIEF LEREN

Leren is immers een *interactief proces*. De leerling bouwt samen met een andere leerling, tekst- en beeldmateriaal of met de leraar betekenis op, discussieert, stelt vragen, krijgt spreekkans, krijgt feedback, wordt aangemoedigd ... Leren door discussie of door aan elkaar iets uit te leggen levert een *hogere leereffect* op dan enkel de leerstof te lezen of te beluisteren. Een bijkomend voordeel van interactief lesgeven is dat we als leraar veel vrijer in de klas kunnen bewegen. Daardoor krijgen we letterlijk de ruimte om bijna individueel te beluisteren *wie extra ondersteuning en wie extra uitdaging nodig heeft*.

Reflectievragen

- Waarom heb je de werkvorm bij deze activiteit, les of leerinhoud uitgeprobeerd?
- Wat liep eventueel anders dan verwacht? Hoe kun je dit verklaren?
- Welk effect heb je ervaren bij de leerlingen?
- Hoe ga je bijsturen voor de volgende keer? Hoe kun je de werkvorm verfijnen?
- Bespreek eventueel met een collega, ga met co-teaching of collegiale visitatie aan de slag.

Fiche 71: TWEEPRAAT TIJDENS ONDERWIJSLEERGESPREK

Eén plus één is drie.

Beschrijving

Ik stel de vragen bij onderwijsleergesprek niet klassikaal, maar noteer ze op een kaartje en laat de leerlingen die per twee bespreken.

Voorbeeld

Als introductie bij een les over merken geef ik aan de leerlingen per twee op een kaartje een vraag die ze moeten bespreken, bv. Waarom kan een merknaam de grootste rijkdom van een bedrijf zijn?

Extra ondersteuning

Ik voorzie een hulpkartaat met inspiratie en/of extra woordenschat.

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Leerlingen activeren.
- Aanzetten tot praten over leerinhouden.

- Interesse wekken en woordkennis oproepen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.

Fiche 72: FLITSKAARTEN

Flitsen maar!

Beschrijving

Ik laat duo's elkaar ondervragen aan de hand van flitskaarten. Op die flitskaarten staat een vraag en aan de achterzijde staat het antwoord. Ik gebruik dit om kennis, feiten en/of begrippen in te oefenen.

Voorbeeld

Bij een les in de keuken bezorg ik de leerlingen kaartjes met foto's van kookmateriaal. De ene leerling legt aan de andere uit waarvoor het materiaal gebruikt wordt. Nadien wisselen de rollen.

Extra ondersteuning

- Ik varieer in het aantal woorden.
- Ik varieer in het soort woorden.

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

Fiche 73: TWEEVERGELIJK

Ik zie, wij zien wat jij niet ziet ...

Beschrijving

Ik laat duo's een lijst samenstellen met mogelijke antwoorden op een aantal vooraf gestelde vragen of met ideeën over het onderwerp. De duo's voegen zich bij een ander duo om hun antwoorden te vergelijken en ze werken samen als een team om extra antwoorden of ideeën te genereren.

Voorbeeld

Ik geef de leerlingen een aantal namen van dieren en planten. Ze zoeken in duo's tot welke soort, klasse, orde, familie ... die behoren. Ze vergelijken hun antwoorden met andere duo's en zoeken een consensus bij verschillen.

Extra ondersteuning

- Ik voorzie een checklist met items die in het antwoord aan bod moeten komen.
- Ik voorzie spreek- en schrijfkaders.

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Interesse wekken en woordkennis oproepen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.

Fiche 74: WEERWOORD

Recht van antwoord.

Beschrijving

Ik geef een omschrijving of stelling en laat leerlingen reageren, aanvullen, verbeteren ... Leerlingen werken in duo's.

Voorbeeld

Ik laat de leerlingen in de les cultuurwetenschappen reageren op een forum waar de termen traditioneel en conservatief verkeerd gebruikt zijn. De leerlingen mogen gepast reageren en het verschil tussen de termen op het forum duidelijk maken

Extra ondersteuning

Ik ondersteun leerlingen bij het schrijven van de reacties door vragen te stellen, eerst mondeling te laten verwoorden, hints te geven ...

- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Leerlingen activeren.

- Actief kennis construeren.

Fiche 75: TWEEGESPREK OP TIJD

De klokt tikt ...

Beschrijving

Bij het begin van de les of activiteit laat ik de leerlingen werken in duo's. Eerst vertelt de ene leerling wat hij over een onderwerp weet. Na een korte tijd geef ik een signaal en vertelt de tweede wat hij weet.

Voorbeeld

Bij een les over de puberteit laat ik de leerlingen per twee om de beurt inbrengen wat ze erover weten. Ik laat de leerlingen daarvoor recht staan, dan zijn ze actiever. Ik time telkens een minuut. Daarna brengen we klassikaal alles aan het bord.

Extra ondersteuning

Ik geef de leerlingen de kans om nog een extra keer te wisselen. Dat geeft de (taalwakke) leerlingen de kans om de inbreng van de eerste leerling mee te nemen naar het tweede duo.

T

I

- Leerlingen activeren.
- Aanzetten tot praten over leerinhouden.

C

- Interesse wekken en woordkennis oproepen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.
- Zicht krijgen op de beginsituatie van leerlingen.

Fiche 76: MENTOR – PUPIL

De helpende hand.

Beschrijving

Ik laat de leerlingen in duo's werken. Eén leerling voert een oefening uit en licht die toe voor een andere leerling. De andere leerling observeert, stuurt bij, geeft feedback en/of geeft raad.

Voorbeeld

Tijdens de les handenstand en doorrollen laat ik de leerlingen in duo's samenwerken. Eén leerling voert de beweging uit. De andere leerling helpt waar nodig, geeft feedback en stuurt bij. Ik voorzie een hulpkarta met mogelijke aandachtspunten voor feedback.

Extra ondersteuning

Vooraf bedenk ik wie ik (eerst) laat uitvoeren en wie feedback geeft. Ik laat ook de taalzwakke leerling mentor zijn. Hij heeft steun aan de instructiekaart.

T

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

I

- Samenwerkend leren.
- Reflectie bevorderen.
- Een veilig interactieklimaat creëren.

C

Fiche 77: EENS- EN ONEENSCIRKEL

Welles nietes.

Beschrijving

Ik voorzie een blad met twee concentrische cirkels. De middelste cirkel staat voor eens, de buitenste cirkel voor oneens. De leerlingen tonen of ze het eens of oneens zijn met een stelling door een memobriefje met hun naam erop in één van beide cirkels te plakken. Daarna vraag ik enkele leerlingen om hun keuze toe te lichten. Zo wordt elke leerling aangespoord om een bewuste keuze te maken.

Voorbeeld

Bij de syntheseles over de bouw en functie van de celorganen leg ik een aantal beweringen voor. De leerlingen tonen door een briefje te plakken of ze denken dat wat beschreven wordt, klopt of niet. Daarna worden ze gevraagd om uit te leggen waarom ze dat denken.

Extra ondersteuning

Ik gebruik de cirkel in duo, in een kleine groep of klassikaal.

T

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

C

Fiche 78: TAFELRONDJE

Iedereen gelijk aan de ronde tafel.

Beschrijving

Ik zet de leerlingen in een groepje samen. Bij hen ligt een blanco blad. Ieder schrijft om de beurt de eigen ideeën rond een onderwerp op en vouwt telkens het blad over de geschreven tekst. De volgende schrijft zijn ideeën op zonder beïnvloed te worden door wat de voorgaande geschreven heeft, want dat stukje is toegevouwen.

Voorbeeld

Ik geef een les om de leerstof van het vorige jaar (of het vorige hoofdstuk) snel op te frissen. Ik laat de leerlingen individueel noteren wat ze al over het onderwerp weten. Bij sommige leerlingen is dat veel, bij anderen weinig. Na het individuele rondje lezen ze wat iedereen al wist en zorgen ze ervoor dat iedereen opnieuw evenveel weet.

Extra ondersteuning

Ik geef een aantal kernwoorden.

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Interesse wekken en woordkennis oproepen.

Fiche 79: DENKEN-DELEN-UITWISSELEN

Vele kleintjes maken ons groot.

Beschrijving

Ik geef de leerlingen een vraag of probleemstelling. De leerlingen zoeken eerst individueel een antwoord, vervolgens bespreken ze hun antwoord kort met hun buur. Tot slot worden de antwoorden klassikaal uitgewisseld of vergelijkt het duo zijn antwoorden met die van een ander duo.

Voorbeeld

Ik vraag de leerlingen om na te denken over de voor- en nadelen van zonne-energie. Eerst denken ze individueel na. Daarna wisselen ze hun antwoord uit met een klasgenoot en schaven ze hun antwoord bij. Alle duo's delen de antwoorden, discussiëren erover en komen zo tot een klassikaal antwoord.

Extra ondersteuning

Ik voorzie een hulpkartaat met woordenschat, informatie, structuur, stappenplan ...

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

Fiche 80: PLACEMAT

Iedereen gelijk voor de wet.

Beschrijving

Ik geef de leerlingen een placemat op A3-formaat. Ze zitten rond de placemat en noteren op een persoonlijk hoekje eerst wat ze zelf weten. Nadien komen ze samen tot een besluit met de hele groep. Dat schrijven ze dan in het midden van de placemat op.

Voorbeeld

Ik formuleer een vraag waarop een breed antwoord gegeven kan worden (geen ja/nee-vraag).

- *Wat waren de (mogelijke) gevolgen van de kolonisatie van Afrika in de 19de eeuw?*
- *Waar kom je ruimtelijke figuren tegen in het dagelijkse leven?*

Extra ondersteuning

Ik plaats in het midden van de placemat al een structuur (bv. een schema).

T

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

C

- Interesse wekken en woordkennis oproepen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.

Fiche 81: GEEF EEN, KRIJG EEN Wisselbeker.

Beschrijving

Ik geef de leerlingen een papiertje. Individueel schrijven ze zoveel mogelijk op wat ze over een onderwerp weten. Daarna zoeken ze een gesprekspartner. Ze wisselen ieder een idee uit. Ze zoeken daarna een nieuwe gesprekspartner.

Voorbeeld

Als inleiding op een tekst over de 10 geboden laat ik de leerlingen opschrijven waaraan ze denken bij waarden en normen. Daarna wisselen ze uit.

Extra ondersteuning

- Ik voorzie een hulpkartaat met ideeën.
- Ik geef leerlingen de kans om nog een extra keer door te schuiven. Dat geeft de (taalzwakke) leerlingen de kans om de inbreng van de eerste leerling mee te nemen naar het tweede duo.

- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Interesse wekken
- Kennis van de wereld en woordkennis oproepen.
- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.

Fiche 82: COMMENTAAR OP TOURNEE

Feedbackrondje.

Beschrijving

Ik laat de leerlingen individueel of in groepjes feedback formuleren bij elkaars werkstuk. Daarvoor gaan ze van werkstuk naar werkstuk en schrijven opbouwende commentaar voor elkaar.

Voorbeeld

Ik stel werkjes van de leerlingen tentoon. Ik verdeel de leerlingen in groepjes zodat ze samen feedback kunnen formuleren. Aan de hand van bepaalde criteria bekijkt elk groepje enkele werkjes en laat aantekeningen na.

Extra ondersteuning

Ik bewaak het veilige klimaat: ik laat elk groepje twee positieve aspecten (TOP) en één tip noteren (TIP).

- Leerlingen helpen bij het formuleren van feedback.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

Fiche 83: ZOEK DE VALSE

Zoek de vreemde eend in de bijt.

Beschrijving

Ik geef de leerlingen in groepjes enkele stellingen waarvan er één fout is. Ze proberen te achterhalen welke stelling vals is. Of ik laat leerlingen zelf stellingen formuleren die ze dan voorleggen aan een ander groepje. Deze oefening doe ik bv. om leerstof te herhalen.

Voorbeeld

Tijdens een les gedragswetenschappen bezorg ik enkele uitspraken die de theorie over de cognitieve ontwikkeling van Piaget weergeven. Ik steek er een valse tussen.

Extra ondersteuning

Ik voorzie een schrijfkader voor het formuleren van stellingen.

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

Fiche 84: ZOEK IEMAND DIE ... Kruisjessteek.

Beschrijving

Ik geef de leerlingen een raster met een aantal ideeën. In de ene kolom staat een uitspraak. In de tweede kolom kunnen ze aankruisen. Ze zoeken voor een aantal uitspraken iemand die zich daarin herkent. Die leerling verduidelijkt kort waarom dat zo is. Ze mogen maar één kruisje per item zetten.

Voorbeeld

Ik geef de leerlingen voor de thuislectuur een overzicht van mogelijke genres: 'Ik lees graag thrillers, ik lees graag romantische verhalen, ik lees graag strips, ik lees graag boeken over voetbal, ik lees graag de krant'. Ze zoeken in de klas of iemand zich in de uitspraken herkent. Als ze die klasgenoot gevonden hebben, zetten ze een kruisje en zoeken ze verder.

Extra ondersteuning

Ik geef de leerlingen de opdracht om bij de tweede leerling samen te vatten wat de vorige leerling verteld heeft. Pas na die uitwisseling gaan ze opnieuw aan de slag.

- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.

Fiche 85: FLIPPING THE CLASSROOM

Ondersteboven van de les ...

Beschrijving

Ik laat de leerlingen op voorhand thuis de inhoud van de les of activiteit bestuderen door een instructiefilmpje te bekijken, een tekst te lezen of materiaal over het onderwerp op te zoeken. In de klas maak ik tijd voor het beantwoorden van vragen en geef ik een uitdagende of ondersteunende verwerkingsopdracht.

Voorbeeld

Ik vraag de leerlingen om vooraf (thuis of in het openleercentrum) een filmfragment over solliciteren te bekijken. Ze moeten formuleren wat ze er goed aan vonden en wat je beter vermijdt. In de klas bespreken we de aandachtspunten voor het solliciteren.

Extra ondersteuning

Vooraf overloop ik hoe je best je conclusies formuleert bij het bekijken van het fragment: kernwoorden, *mindmap*, w-vragen ... Ik laat daarbij veel vanuit de klasgroep komen.

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen, verbanden en betekenisrelaties te zoeken.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

Fiche 86: BINNENKRING - BUITENKRING

Het oog.

Beschrijving

Ik stel de leerlingen op in twee cirkels: een binnen- en een buitencirkel. Ik nodig hen uit om met een leerling uit de andere cirkel uit te wisselen, vragen te stellen of problemen op te lossen. Op mijn teken schuiven de leerlingen van de binnenste cirkel door zodat ze een andere gesprekspartner krijgen.

Voorbeeld

Ik heb tijdens de vorige les gewerkt rond de cultuur van de Kretenzers. Om de leerstof op te frissen vertellen de leerlingen aan elkaar wat ze daar nog over weten. Na een minuutje schuiven de leerlingen van de binnenste cirkel één plaats op. Iedereen heeft nu een nieuwe gesprekspartner.

Extra ondersteuning

Per doorschuifbeurt kondig ik een deelonderwerp aan (bv. huizen, handel ...).

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Interesse wekken en voorkennis oproepen.
- Zicht krijgen op de beginsituatie van leerlingen.

Fiche 87: HOEKENDISCUSSIE

Ren je rot ...

Beschrijving

Ik geef een meerkeuzevraag aan de leerlingen. Ik geef verschillende mogelijke antwoorden. Elke hoek staat voor één van de antwoorden. De leerlingen gaan naar de hoek die volgens hen staat voor het beste antwoord. Daarna duid ik een aantal leerlingen aan die verduidelijken waarom ze voor dat bepaald antwoord gekozen hebben.

Voorbeeld

Ik geef een aantal voorbeelden uit de economische sectoren, waarvan sommige minder eenduidig zijn. Eén hoek staat voor primaire sector, een andere hoek voor secundaire sector, de derde hoek staat voor tertiaire sector. De leerlingen begeven zich naar de hoek waarvan ze vinden dat het voorbeeld daar hoort. Iedereen moet ergens staan en kan gevraagd worden om de eigen keuze te verantwoorden.

Extra ondersteuning

Ik geef verschillende leerlingen de kans om hun keuze te verduidelijken. Dat geeft de (taalzwakke) leerling de kans om de inbreng van de eerste leerling mee te nemen in zijn eigen antwoord.

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

Fiche 88: SYNTHESE MAKEN

Na u ...

Beschrijving

Bij het onderwijsleergesprek laat ik verschillende meningen (of groepsbijdragen na groepswork) naast elkaar aan bod komen. Elke mening bekrachtig ik door te bedanken, ik geef geen oordeel. Zo geef ik de leerlingen de kans om op elkaar te reageren en te argumenteren. Nadien zoeken we met de hele klas een goede synthese van alles wat we gehoord hebben.

Voorbeeld

Ik vraag de leerlingen om in kleine groep een antwoord te bedenken op de vraag: Wat zijn de kenmerken van een goede receptioniste? Ik geef de groepjes om de beurt het woord. Ik bedank telkens voor hun inbreng zonder te oordelen. Samen komen we zo tot een gezamenlijk beeld.

Extra ondersteuning

Ik voorzie een checklist met items die aan bod kunnen komen in het antwoord.

T

- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen, verbanden en betekenisrelaties te zoeken.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

C

Fiche 89: GEDEELDE INFORMATIE

Iedereen kan iets. Niemand kan alles.

Beschrijving

Ik verdeel de inhoud in kleinere stukjes en geef elk groepje een ander deel-tje van de leerinhoud of techniek. Daarna worden samengestelde groepjes gemaakt: een nieuwe groep bestaat uit leerlingen van de verschillende vorige groepjes. Elke leerling heeft nu informatie die de anderen niet hebben. Samen zijn ze verantwoordelijk voor een eindopdracht.

Voorbeeld

In een voorbereidende les behandel ik de verschillende stappen bij het bereiden van roomsoezen. Ik verdeel de stappen over de groepjes. Eerst bestuderen ze hun eigen stap. Vervolgens deel ik de leerlingen opnieuw in. Ze leggen als expert hun deel uit in de nieuw samengestelde groep. Zo komen ze in groep tot een volledig stappenplan voor roomsoezen.

Extra ondersteuning

Ik denk goed na over de groepssamenstelling.

- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen, verbanden en betekenisrelaties te zoeken.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.
- Leerlingen helpen hoofd -en bijzaken te onderscheiden.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

Fiche 90: GENUMMERDE HOOFDEN

Het verzoeknummer.

Beschrijving

De leerlingen zitten per vier in een groep op plaats 1, plaats 2, plaats 3 en plaats 4. De leerlingen zoeken samen het antwoord op een vraag. Daarna vraag ik bijvoorbeeld de nummers 3 om het antwoord te geven. Het is dus belangrijk voor de groep dat iedereen het antwoord helemaal begrijpt en kan (na)vertellen. Daarna roep ik andere nummers op om een antwoord te verwoorden. Er is een gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Voorbeeld

Ik laat de leerlingen in een groep het antwoord zoeken op een wiskundevraagstuk. Verschillende manieren van oplossen worden naast elkaar gelegd. Iedereen kan achteraf gevraagd worden om het antwoord voor de hele groep uit te leggen.

Extra ondersteuning

Ik verdeel de groepen en de posities van de leerlingen zelf op voorhand en projecteer die. Zo heb ik meer controle over wie ik aan het woord laat.

- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen activeren om zelf naar betekenissen, verbanden en betekenisrelaties te zoeken.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

DIGITAAL LEREN

Digitale tools kunnen een uitstekend middel zijn om (taal) leren te ondersteunen. Indien efficiënt gebruikt kunnen ze de *motivatie* van je leerlingen bevorderen. Ze kunnen je *leerinhoud authentieker maken* door bijvoorbeeld de inzet van audio- en beeldmateriaal of sociale media.

Verschillende ICT-toepassingen scheppen ook kansen tot *samenwerkend leren*. Daarnaast kunnen de tools ook handig zijn bij *differentiatie* omdat je leerlingen bijvoorbeeld zelf keuzes kunnen maken in hun leerproces of omdat de tool individuele ondersteuning of feedback geeft.

Reflectievragen

- Waarom heb je de werkvorm bij deze activiteit, les of leerinhoud uitgeprobeerd?
- Wat liep eventueel anders dan verwacht? Hoe kun je dit verklaren?
- Welk effect heb je ervaren bij de leerlingen?
- Hoe ga je bijsturen voor de volgende keer? Hoe kun je de werkvorm verfijnen?
- Bespreek eventueel met een collega, ga met co-teaching of collegiale visitatie aan de slag.

Fiche 91: WOORDEN INOEFENEN

Beschrijving

Ik laat de leerlingen (bv. via Quizlet) een aantal woorden inoefenen. Eerst doen ze individueel een combinatie-oefening: ze zien het woord en wat erbij hoort. Daarna laat ik hen actief de woorden inoefenen met de schrijfmodule waarbij ze het woord moeten typen.

Voorbeeld

In de les hebben we een heel aantal woorden in verband met werkmateriaal aangebracht. Ik laat de leerlingen individueel oefenen. Ze moeten de naam van het materiaal koppelen aan het gebruik ervan. Daarna krijgen ze het gebruik en moeten ze het woord correct intypen. Wie wil kan gebruik maken van de uitspraakmodule waarbij het correcte woord ook voorgelezen wordt.

- Aandacht richten op belangrijke woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Expliciteren van taaldoelen.

- Leerlingen activeren.

Fiche 92: EEN PRESENTATIE MAKEN BIJ EEN CONCEPT

Beschrijving

Ik laat de leerlingen in een groepje een dia (bv. met PowerPoint) maken over een bepaald concept uit de les. Ik verdeel de woorden die bij de concepten horen onder de leerlingen zodat we nadien een samenvatting krijgen bij de les. De leerlingen kunnen afbeeldingen, tekst en filmfragmenten invoegen. Op voorhand geef ik het sjabloon mee en bespreek ik duidelijk wat ik op die dia verwacht: bijvoorbeeld bepaalde woorden die ze zeker moeten opnemen.

Voorbeeld

Ik verdeel de kernwoorden rond ruimtelijk structuurplan in de klas. Ik toon een voorbeelddia om duidelijk te maken wat ik bedoel met het gecontextualiseerd presenteren van een woord. De leerlingen werken in groepjes een dia uit rond een woord. De volgende les tonen we de presentatie klassikaal en elk groepje bespreekt kort de eigen dia.

T

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Woorden verbinden met een foto, afbeelding, grafiek, filmfragment.
- Expliciteren van taaldoelen.

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

C

Fiche 93: VOORKENNIS OPROEPEN DOOR BEELDEN TE VERZAMELEN

Beschrijving

Ik nodig elke leerling uit om voor de les of activiteit een verzameling beelden aan te leggen (bv. op Pinterest). Die beelden vormen dan het vertrekpunt van de les of activiteit. In het gesprek hierover komen de voorkennis en bijhorende woorden spontaan aan bod.

Voorbeeld

Ik laat de leerlingen voor de les over schoonheidsidealen beelden zoeken die daar volgens hen bij passen. Als introductie bij de tekst die we daarbij lezen bespreken we de beelden klassikaal. Op die manier komt al heleboel woorden aan bod.

- Woordbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Expliciteren van taaldoelen.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren

- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.
- Voorkennis oproepen.

Fiche 94: SAMEN SCHRIJVEN

Beschrijving

Ik laat de leerlingen een tekst schrijven op een online platform (bv. in *google docs*). Vervolgens maak ik groepjes van drie. Elke leerling leest twee documenten van een klasgenoot na en brengt verbeteringen en suggesties aan. De laatste versie bekijk ik zelf op *google docs*. Ook ik breng mijn bedenkingen en feedback op hetzelfde document aan.

Voorbeeld

De leerlingen voeren in groepjes proefjes uit rond elektrische geleiding. Samen beschrijven ze de proef op google docs. Ik heb hen vooraf een aantal richtlijnen meegegeven. Ze verbeteren elkaars document en dienen het vervolgens in. Ik doe de laatste verbeteronde.

- Leerlingen helpen bij het formuleren.
- Expliciteren van taaldoelen.

- Aanzetten tot schrijven over leerinhouden.
- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.
- Reflectie bevorderen.

Fiche 95: BLOG SCHRIJVEN

Beschrijving

Ik nodig de leerlingen uit om een blog te schrijven. We verdelen de onderwerpen en bespreken eerst samen een aantal kenmerken (of criteria) waaraan onze klasblog moet voldoen.

Voorbeeld

De leerlingen bereiden in groepjes een gidsopdracht voor de Parijsreis voor. Elke gidsopdracht krijgt een plekje op onze klasblog. Na de reis vullen we de blog aan met onze ervaringen.

- Expliciteren van taaldoelen en criteria.

- Aanzetten tot schrijven over leerinhouden.

- Een betekenisvolle context creëren.
- Leerlingen betrekken.
- Gevarieerde leermiddelen gebruiken.

Fiche 96: EEN SCHEMA VAN DE LEERINHOUD MAKEN

Beschrijving

Ik selecteer een schema uit mijn tekstverwerkingsprogramma (bv. uit *SmartArt*) dat het beste aansluit bij de opbouw van de tekst die ik samen met de leerlingen lees. Ik nodig de leerlingen uit om tijdens het lezen het schema aan te vullen.

Voorbeeld

Ik kijk samen met de leerlingen naar een filmfragment over het verwerkingsproces van suikerbiet tot suikerklontje. Ik kies in mijn SmartArt een schema dat duidelijk opeenvolgende stappen weergeeft. De leerlingen vullen de tussenstappen aan.

T

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Tekstbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen activeren om zelf te inhoud van een tekst te verwerken.

I

- Samenwerkend leren.

C

Fiche 97: EEN MINI-BOEKJE MAKEN ALS SAMENVATTING

Beschrijving

Ik laat de leerlingen een tekst samenvatten (bv. met *Picozine*). Ze stellen individueel een mini-boekje van 16 pagina's samen. Ze kiezen daarvoor een aantal afbeeldingen en denken goed na over de tekst die erbij komt. Veel plaats is er niet, dus ze moeten goed nadenken over wat ze zullen opschrijven. Daarna bespreken ze elkaars 'boekje'.

Voorbeeld

Ik lees met de leerlingen in de klas een tekst over allergieën. Na het lezen van de tekst werken ze aan hun eigen boekje. Elke leerling kiest andere beelden en niet iedereen voegt dezelfde tekst toe. Fijn dat de leerlingen een leuk eindproduct hebben na de les. Extra boeiend om te zien dat op basis van dezelfde tekst zo veel verschillende boekjes ontstaan. Praten over de verschillen biedt extra kansen.

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Tekstbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen activeren om zelf te inhoud van een tekst te verwerken.

- Samenwerkend leren.

- Gevarieerde leermiddelen gebruiken.

Fiche 98: EEN WEBSHEMA AANVULLEN OM EEN TEKST TE VERWERKEN

Beschrijving

Ik maak een eerste versie van een webschema over de tekst die we lezen (bv. *Bubbl.us*). De leerlingen vullen tijdens en na het lezen verder aan.

Voorbeeld

Na een interactieve les over hefboomen lezen we de tekst in ons handboek. De afzonderlijke titels van de tekst heb ik in een webschema gegoten: geschiedenis, principe, types, dagelijkse toepassingen, industriële toepassingen ... De leerlingen vullen het schema verder aan met de begrippen uit de tekst, maar ook met tekeningen en de experimenten uit de vorige les.

T

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Tekstbegrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen activeren om zelf te inhoud van een tekst te verwerken.

I

- Leerlingen activeren.

C

Fiche 99: VOORKENNIS VERZAMELEN

Beschrijving

Ik laat de leerlingen (bv. via *Mentimeter*) tijdens de les of activiteit inbrengen wat ze al over het onderwerp weten. Wat zij op hun eigen smartphone ingeven, wordt rechtstreeks geprojecteerd. Daar pik ik dan op in.

Voorbeeld

Ik vraag de leerlingen wat ze weten over de middeleeuwen. Op het bord verschijnen: ridders – burchten – kruistochten ... Ik bouw mijn les verder rond wat de leerlingen aanbrengen.

- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Begrip controleren en verkeerd begrip bijsturen.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.
- Zicht krijgen op de beginsituatie van leerlingen.

Fiche 100: EEN POSTER MAKEN

Beschrijving

Ik nodig de leerlingen uit om een poster te maken (bv. via *Glogster*). Ze kunnen daarvoor beeldmateriaal kiezen en dat aanvullen met tekst.

Voorbeeld

Als inleiding op een tekst over erfelijkheid laat ik de leerlingen een poster maken met foto's van hun eigen familie. Daar voegen ze opvallende familietrekken bij.

T

- Expliciteren van taaldoelen.
- Aandacht richten op belangrijke inhoud en woorden.
- Leerlingen helpen bij het formuleren.

I

- Samenwerkend leren.
- Leerlingen activeren.

C

- Kennis bij de leefwereld van de leerlingen laten aansluiten.

Verantwoordelijke uitgever: Lieve Boeve
ISBN 9789082207897
D/2019/0938/02

Deze bundel kwam tot stand binnen het project taalbegeleiding van Katholiek Onderwijs Vlaanderen onder de coördinatie van Jozefien Loman. Dank aan alle taalbegeleiders en in het bijzonder aan Gerd Van Ael en haar collega's voor het aanleveren van de inhoud. Veel dank ook aan Marleen Lippens, Goedele Vandommele en Wouter Gorissen voor de waardevolle feedback.